
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
·LIBRARIES·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
1817

Počátky slovanštiny

(devíti řečí spisovných)

a

litevštiny.

Sepsal

Fr. Vymazal.

V Brně.

Nákladem českého knihkupectví J. Barviče.

1884.

Alois R. Lauermann dříve Militký a Novák v Praze.

Našim studentům

autor.

I.

Stará slovenština.

Starou slovenštinou nazýváme onen vyhynulý jazyk slovanský, do něhož slovanští prvoučitelé Cyrill (Konstantin) a Method první písma svatá přeložili.

Spor o tom, kteří Slované kdysi tímto jazykem mluvili, není posud ukončen. Prof. Miklošič a stoupenci jeho snaží se dokázati, že staroslovensky mluvili Slované (Slovené) pannonští, asi okolo jezera Blatenského (Kocel) osedlí a dávno vyhynulí. Miklošičova škola tvrdí spolu, že jazyk tento jest nejbližší příbuzný nynější slovinčiny (nejstarší památka slovinská jsou Frizinské zlomky, napsané snad v dobách předcyrillských).

Většina slavistů má za to, že stará slovenština byla mateřským jazykem starých Bulharů, vlastně bulharských Slovenů, proto ji nazývají

starou bulharštinou. Nejpřípadnější zdá se jméno jazyk staroslovenský (altslovenisch), poněvadž se tak vždycky v pramenech jmenuje.

Literatura staroslovenská (většinou spisy církevní přeložené z řečtiny) zachovala se nám dvojím písmem, hlaholským a cyrillským. Hlaholici pokládají vůbec za starší a myslí, že vznikla z řeckého běžného (malého) písma. Srovnejte na příklad dole hlaholské písmeno za *g* s malým řeckým gamma (*γ*). Písmem hlaholským tiskne se již málo co; za to písmo Cyrillovo, přispůsobené ruštině, srbštině a bulharštině, stalo se písmem světovým. Také Rumuni psali do nedávna cyrillsky.

Cyrillice vznikla částečně z velkého písma řeckého (z řeckých versálek). Srovnejme na př. cyrillské г Г = *g* s velkým řeckým gamma *Γ*.

Řeckého původu jsou tato cyrillská písmena: а А = *a*. б Б = *b*. в В = *v*. Písmeno в vzniklo z řeckého *B* (bēta), které Řekové již tehdy jako *v* vyslovovali. б = *b* pak jest toliko odrůdou písmene beta. г Г = *g*. д Д = *d* (z řeckého *Δ*). є Є = *e*. ѕ Ѕ = *dz*. з З = *z*. První z těchto dvou *z*, ѕ = *dz* zřídka se píše. Také měkké *i* vyskytuje se ve dvojí podobě: і = *i*, и = *i*. Dvojnohé и = *i* (dvě kolmice spojené příčkou

vodorovnou) vzniklo z řeckého *H* (ēta), jež se vyslovovalo jako *i*. к **К** = *k*. л **Л** = *l*. м **М** = *m*. н **Н** = *n*. о **О** = *o*. п **П** = *p* (z řeckého *П*). р **Р** = *r* (z řeckého *P*). с **С** = *s*. т **Т** = *t*. оу **Оу** = *u* (z řeckého *ov*). ф **Ф** = *f*. х **Х** = *ch*. ѡ = *o*. Obyčejně se tiskne jednoduché **о**. ѯ = *x*. ѱ = *ps*. ѳ = *th* z řeckého *Θ*, jež znělo jako *f*. ѵ = *y* (z řeckého ypsilonu).

Písmena ф = *f*. ѯ = *x*. ѱ = *ps*. ѳ = *f*. ѵ = *y* píšou se jenom v cizích (v řeckých a biblických) slovech. Ve vydáních normalisovaných (s opraveným a jednotným pravopisem) netisknou se písmena ѕ = *dz*, ѡ = *o*; і toliko ve jménu Ježíš (iisus), aby se dvě stejné и nesbíhaly: **іисоусъ**.

K řeckým písmenům můžeme ještě přidati tři svaznice (písmena složená): ю = *ju*, ꙗ = *ja*, ѥ = *je*. Jsou to tedy písmena *u*, *a*, *e* s předraženým *j* (jot); proto jim říkáme předjotovaná nebo jotovaná.

Písmeno и = *i* vyjadřuje jak prosté *i*, tak slabiku *ji*. Slovo **мои** může se čísti jako moj anebo mo-i, mo-ji. Vedle toho psáno za souhlásku *j* й (и s polokruhem); moj píšeme tedy **мой**, **твой** = tvoj, **свой** = svoj, **рай** = raj; kdežto и po samohlásce jako ji vyslovujeme: **мои** =

1*

moji, твои = tvoji, свои = svoji. вой vojín. вои vojíni, vojsko.

Jak se slova staroslovenská vyslovovala, na kterých slabikách byl přízvuk, můžeme toliko hádati. Jisto jest, že stará slovenština náleží k jazykům jižním (slovinskému a bulharskému). Proto ji vyslovuje Miklošič po spůsobu slovinštiny. Na příklad slovo хранити čte hranyty, ходити jako hodyty.

K naučení se písmenům řecko-cyrillským postačí, když následující (starosl.) slova několikrát přečteme a opíšeme:

вода = voda. глава = glava. гора = gora. оба = oba. сила = sila. молитва = molitva. наковало = nakovalo (kovadlo). нєбо = nebo. слово = slovo. слава = slava. сєстра = sestra. срєбро = srebro. оухо = ucho či uho. оуста = usta. забора = zavora. философиꙗ = filosofija. хвала = chvala, hvala. ѳракиꙗ = frakija (Thrácie). асириꙗ = asyrija. ꙗсика = jasika (osika, polsky také osika). юнота = junota (jinoch). ꙗиє = jaje (vejce). мєѳодиє = mefodije (Method).

N e ř e c k ý c h písmen má cyrillská abeceda 13. K snadnějšímu přehledu rozvrhneme je na tři řady:

a) ж Ж = *ž*. ш Ш = *š*. щ Щ = *št* anebo *šť* (jak někteří chtějí). Místo ligatury щ, to jest *š* postaveného na *t*, píše se často шт. ц Ц = *c*. ч Ч = *č*.

Příklady ku cvičení: жито = žito (obilí). жена = žena. жешти = žešti (žíci, žhu). штедрота = štedrota. чаша = čaša (číše). чешоуıа češuja (šupina). рацн = raci. лице = lice.

b) Stará slov. má dvě nosové hlásky (nosovky). Nosovku ѧ = en opisujeme polskou nosovkou ę = en, nosovku ѫ = on polskou nosovkou ą = on: ѫѧти = žęti, ženti (žati), рѫка = ręka, ronka. Konec slova zní polské ę jako *e* (hanácké), ą jako *o* (hanácké); polské rękę (ruku) čte se renke, ręką (rukou) čteme renko. Touž výslovnost smíme připisovati staré slov.: имѧ = imę (jméno), доушѧ = dušę (duše), рѫкѫ = rąką, пишѫ = pišą (píšu). Kromě prostých ѧ, ѫ jsou ještě předjotované ѩ = ję, ѭ = ją: ѥѩ = jeję (její), ѥѭ = jeją (jí, instr. sg.), рѫкоѭ = rąkoją (rukou).

c) Písmena ъ (v abecedě jer) a ь (jeř či jeřík) slují polohlásky naproti ostatním plným (celým) samohláskám jako а, и, о atd. Polohlásku, totiž slaboučké nejasné *e* má franština na př. ve slově petit, vysl. asi p'ty. Po *p* ná-

sleduje kratičká přestávka či nejasné *e*. Pološlásku jer (ъ) vyslovujeme jako krátké *u*, poněvadž vznikla seslabením hlásky *u*. Srovnejme slovo боудити = buditi a бъдѣти = bŭdéti (bděti, bdíti). Jeřík (ь) vyslovujeme jako krátké ĭ, poněvadž je seslabené *i*. Z latinského missa vzniklo мьша = mĭša (mše). Někdy se píše vedle sebe buď plné *i* nebo seslabené *i* t. j. jeřík: жидѫ (ždu, čekám) i жьдѫ = žĭdą.

Za jer vyskytuje se mnohdy v týchž slovech o: къгда = kŭgda (kehdy, kdy) a когда; хътѣти = hŭtéti (chtíti) píše se vedle хотѣти. Jeřík střídá se s *e*: vedle дьнь = dĭnĭ (den) čte se také день.

Jer je hláska tvrdá, t. j. taková, která se snáší s hrdelnicemi г = *g*, к = *k*, х = *ch*: богъ = bogŭ (bůh), гънати = gŭnati (hnáti). Jeřík je hláska měkká: nesnáší se s hrdelnicemi *g*, *k*, *ch*, nýbrž mění se v podnebnice, *g* v *ž*, *k* v *č*, *ch* v *š*, na př. божьство = božĭstvo (božstvo) místo bogĭstvo. Jeřík se píše jenom po měkkých souhláskách jako *č*, *ž*, *š*, a po obojetných: мьзда (mzda), вьсь (ves).

Měkké slabiky ňa, ňe, ňu opisují se pomocí jotovaných hlásek: ня, нѥ, ню. Slabika ni (= ňi) vyráží se pomocí změkčeného н҄и, slabika

njĭ (ňĭ) pomocí н҄ь, na příklad: конꙗ = koňa, коню = koňu, конѥмь = koněmĭ, кон҄и = = koni, кон҄ь = koňь (kůň). Podobně rozeznáváme ли a л҄и (lji), ла a лꙗ, ри a р҄и (rji) atd. Na př. slovo полѥ = polje má v lokále jedn. пол҄и = polji, v lok. množném пол҄ихъ = poljichŭ.

Všecka staroslovenská slova končí se vokálem, buď plným jako а, ꙗ, є, ѥ atd. anebo polovokálem ъ, ь. Sen se jmenuje сънъ = sŭnŭ, kosť кость = kostĭ, učitel оучитєль, genitiv sg. оучитєлꙗ.

Na těch místech, kde má stará slov. ъ, mívá čeština pohyblivé *e* nebo nic. Ve slově сънъ (sen) odpovídá prvnímu jeru pohyblivé *e* (sen, sna, snivý), druhé zmizelo.

Kde má stará slovenština jeřík, tam klade čeština buď pohyblivé *e*, buď měkkou souhlásku nebo nic. Ve slově дьнь (den) odpovídá prvnímu jeříku pohyblivé *e* (den, dne, dnové); druhý jeřík obsažen jest v měkkém *ň* (deň v nářečích); ve spisovné formě *den* zmizel. Za starosl. кость máme buď kosť anebo kost.

Po samohláskovém *r* (v*r*ch, s*r*dce) píše se v některých slovech jer anebo jeřík: връхъ anebo врьхъ, сръдьцє nebo срьдицє.

Po *j* = й jako po měkké souhlásce očekáváme opět měkký jeřík. Srovnáme-li pády slov рабъ — краи, dat. рабоу — краю, očekáváme také souhlasné nominativy: rabъ — krajь (místo krajъ). Ale ve skutečnosti se po *j* jeřík vždy vynechává a píše: край.

Cyrillské tvrdé *y* skládá se z jeru (ъ) a z і: ꙑ a sluje v abecedě jery. Z toho soudíme, že znělo asi jako *ŭj* čili *u'*, to jest jako polské a ruské *y* (ve slově był). Jery se píše skoro všude tam, kde v češtině, zejména po hrdelnicích: гꙑбнѫти hynouti, кꙑй ký, který, хꙑзина domek. V pochybných v češtině případech odvoláváme se často k staré slovenštině; tak píšeme Spytihněv, nikoli Spitihněv, poněvadž první část jména tohoto zní starosl. спꙑти darmo (Darmohněv).

Ještě nám zbývá písmeno nazvané v abecedě jať ѣ.

Jedni je opisují českým *ě*, jiní dlouhým ê (tak i Miklošič). Znělo prý jako dlouhé úzké (k i nakloněné) *é*: нѣсмь = nêsmь (nejsem) vzniklo z не ѥсмь — nejsmь; podobně нѣси (nejsi), нѣсть (není); мѣсто = mêsto (místo); мѣдь = mêdĭ (měď); крѣпъкъ = krêpŭkŭ (křepek, silen); слѣпьць = slêpĭcĭ (slepec).

Abecední pořádek písmen třeba znáti tomu, kdo chce pohodlně hledati v slovníku.

Čísla píše cyrillice po příkladu řečtiny písmeny pod skobou: а҃ = 1, в҃ = 2 atd. Tisíce počínají opět od а: ҂а҃ = 1000 atd. Hlaholské číslice jdou s písmeny nepřetržené do tisíce.

Staroslovenská abeceda

hlaholská:				cyrillská:		
Ⰰ	ⰰ	1	a	А	а	1
Ⰱ	ⰱ	2	b	Б	б	
Ⰲ	ⰲ	3	v	В	в	2
Ⰳ	ⰳ	4	g	Г	г	3
Ⰴ	ⰴ	5	d	Д	д	4
Ⰵ	ⰵ	6	e	Є	є	5
Ⰶ	ⰶ	7	ž	Ж	ж	
Ⰷ	ⰷ	8	dz	Ѕ	ѕ	6
Ⰸ	ⰸ	9	z	Ꙁ	з	7
Ⰹ	ⰹ	10	i	І	і	10
Ⰻ	ⰻ	20	i	И	и	8
Ⰼ	ⰼ	30	ď, j			
Ⰽ	ⰽ	40		К	к	20
Ⰾ	ⰾ	50	l	Л	л	30
Ⰿ	ⰿ	60	m	М	м	40
Ⱀ	ⱀ	70	n	Н	н	50

Ⱁ	ⱁ	80	o	О	о	70
Ⱂ	ⱂ	90	p	П	п	80
Ⱃ	ⱃ	100	r	Р	р	100
Ⱄ	ⱄ	200	s	С	с	200
Ⱅ	ⱅ	300	t	Т	т	300
Ⱆ	ⱆ	400	u	Оу	оу	400
Ⱇ	ⱇ	500	f	Ф	ф	500
Ⱈ	ⱈ	600	ch	Х	х	600
Ⱉ	ⱉ	700	ō	Ѡ	ѡ	800
Ⱋ	ⱋ	800	št	Щ	щ	
Ⱌ	ⱌ	900	c	Ц	ц	900
Ⱍ	ⱍ	1000	č	Ч	ч	90
Ⱎ	ⱎ		š	Ш	ш	
	ⱏ		ŭ		ъ	
	ⱏⰺ		y		ꙑ	
	ⱐ		ĭ		ь	
Ⱑ	ⱑ		ê		ѣ	
Ⱓ	ⱓ		ju	Ю	ю	
			ja	Ꙗ	ꙗ	
			je	Ѥ	ѥ	
Ⱔ	ⱔ		ę	Ѧ	ѧ	900
Ⱗ	ⱗ		ję	Ѩ	ѩ	
Ⱘ	ⱘ		ą	Ѫ	ѫ	
Ⱙ	ⱙ		ją	Ѭ	ѭ	
			x	Ѯ	ѯ	60
			ps	Ѱ	ѱ	700

Ѳ	ѳ	500	th	Ѳ	ѳ	9
Ѵ	ѵ		y	Ѵ	ѵ	400

Staroslovenská písmena mají tato jména: а azъ (já), б buky (písmeno, srovnej *buch*stab), в vêdê (vím, také staročesky vědě), г glagoli (mluv), д (dobro), є jestь, ж živête (žijte), ѕ dzêlo (velmi, příliš), з zemlja (země), и iže (jenž), і i, к kako (jak), л ljudije (lidé), м myslite, н našь, о onъ, п pokoj, р rьci, с slovo, т tvrъdo anebo tvrьdo, оу ukъ (nauka), ф frъtъ (neznámého významu), х chêrъ (?), ѡ otъ (od), щ šta, šťa, ц ci, ч črъvь (červ), ш ša, ъ jerъ, ь jerь, ѣ êtь, jatь, ю jusŭ, ꙗ ja, ѥ je, ѧ ę, ѫ ą, ѩ ję, ѭ ją, ѯ ksi, ѱ psi, ѳ (thita), fita, ѵ ukъ (?), (ižica).

Z tabulky abecední vidíme, že cyrillice nemá zvláštního písmene za hlaholské ď (nazvané děrv); opisuje je však změkčeným г = ď (srovnej charvátské gj = ď).

Hlaholice naopak nemá znaků za cyrillské ju, ja, je, x, ps. Za *ja* píšou hlaholité a nebo ê, za *je* píšou e; za jotovaná písmena cyrillská kladou tedy nejotovaná hlaholská. Hlaholské písmeno jať má dvojí hlas: ê, ja.

Některé znaky staré slovenštiny.

1. Stará slovenština má dvě nosovky ѧ = ę, ѫ = ą.

2. Dvě polohlásky ъ, ь.

3. Českému *z* v rozen (z rodjen, roděn) odpovídá spřežka жд: рождєнъ; českému meze odpovídá мєжда. — Českému *c* ve slově vrácen (z vrátjen, vrátěn) odpovídá skupení шт: враштєнъ; podobně si odpovídají: svíce a свѣшта, moc a мошть (mogti atd.)

4. Za české samohláskové (slabikotvorné) *l* (vlk), *r* (trn) mívá stará slov. skupeniny: лъ, ль: влъкъ, ръ, рь: връхъ a врьхъ.

5. Z tvarosloví stačí vytknouti, že má stará slovenština duál, aorist a imperfektum jako stará čeština: двѣ стѣнѣ dvě stě; sloveso нєсти má trojí aorist нєсъ, нѣсъ, нєсохъ; imperfektum jest нєсѣахъ. Vedle participia хвалнвъ má ještě starší part. хвалль. Participia se skloňují nominálně i složeně. Ostatně viz Grammatické základy jazyka starobulharského od B. Popelky. Úvodem a texty opatřil Fr. Vymazal. (V Brně. Nákladem spisovatelovým).

Staroslovenské čtení.

Za čtení vybrali jsme parabolu Marnotratný syn z Ostromírova evangelia, nejstaršího to rukopisu cyrillského s připsaným letopočtem. Přepsán byl v letech 1056—1057 v Novgorodě nad jezerem Ilmeňským. Podáváme text tento tak, jak jej znormalisoval prof. Aug. Leskien ve svém Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslawischen Sprache.) Grammatik. Texte. Glossar. Weimar, 1871.

**Рече господь притъчѫ сиѭ · чловѣкъ
нѣкый имѣ дъва сына. 12. и рече мьнии
сынъ ѥю отьцоу · отьче, даждь ми до-
стоинѫ часть имѣниꙗ · и раздѣли има имѣ-
ниѥ. 13. и не по мъновѣ дьньхъ събьравъ
вьсе мьнии сынъ отиде на странѫ далече
и тоу растачи имѣниѥ своѥ живы блѫдьно.
14. иждивъшоу же ѥмоу вьса бысть гладъ
крѣпъкъ на странѣ той, и тъ начатъ лишати
сѧ. 15. и шьдъ прилѣпи сѧ ѥдиномь отъ
житель тоѩ страны, и посъла и на села
своꙗ пастъ свинии. 16. и желааше насы-
тити чрѣво своѥ отъ рожьць, ꙗже ѣдѣахѫ
свиниѩ · и никътоже не даꙗаше ѥмоу. 17. въ
себѣ же пришьдъ рече · колико наимьникъ**

отьца моѥго избываѭть хлѣби, азъ же
сьде гладъмь гыбнѫ. 18. въставъ идѫ къ
отьцоу моѥмоу и рекѫ ѥмоу · отьче, съгрѣ-
шихъ на небо и прѣдъ тобоѭ, 19. оуже
нѣсмь достоинъ нарешти сѧ сынъ твой ·
сътвори мѧ ꙗко ѥдиного отъ наймьникъ
твоихъ. 20. и въставъ иде къ отьцоу своѥ-
моу. ѥште же ѥмоу далече сѫштоу оузьрѣ
и отьць ѥго, и милъ ѥмоу бысть, и текъ
паде на выѭ ѥго и облобыза и. 21. рече
же ѥмоу сынъ · отьче, съгрѣшихъ на небо
и прѣдъ тобоѭ, оуже нѣсмь достоинъ на-
решти сѧ сынъ твой. 22. рече же отьць
къ рабомъ своимъ · изнесѣте одеждѫ прь-
вѫѭ и облѣцѣте и, и дадите прьстень на
рѫкѫ ѥго и сапогы на нозѣ, 23. и при-
ведъше тельць оупитаный заколѣте, и ѣдъше
да веселимъ сѧ, 24. ꙗко сынъ мой сь
мрьтвъ бѣ и оживе, изгыблъ бѣ и обрѣте
сѧ. и начаша веселити сѧ.

II.

Ruština.

Písemná ruština vznikla z nářečí velkoruského působením jazyka církevního (staré slovenštiny). Písmo ruské vyvinulo se ze starého písma cyrillského.

Ruská abeceda (azbuka) má 36 znaků. Pořádek písmen odchyluje se poněkud od pořádku staré abecedy cyrillské. Nové znaky, staré cyrillici neznámé, obsahuje tři: у = u, obrácené э = e, я = ja. Toto poslední písmeno vzniklo z cyrillské nosovky ѧ, kterou Rusové jako *ja* vyslovovali, čtouce na př. пѧть (= pętь) jako pjať. Také jery vzalo tu poněkud jinou podobu: ruské jery skládá se totiž z jeříku a z i : ы, kdežto cyrillské z jeru a z ı záleží.

Ruština má ovšem také psací písmo jako my (viz přidanou k tomuto spisu litografovanou tabulku psacího písma ruského). Nejlépe jest

učiti se obojímu písmu zároveň, to jest přepisovati ruská slova písmem psacím a tiskacím tak dlouho, až je běžně z paměti napíšeme. K tomu konci opisujme zatím tato slova:

бабушка = babuška (babička)
Божена = Božena
черепаха = čerepacha (želva)
фабрика = fabrika
голова = golova (hlava)
гостинница = gostinnica (hostinec)
юноша = junoša (jinoch)
яма = jama
жажда = žažda (žízeň)
защита = zaščita (ochrana).

Kdo se naučil psáti těchto deset slov, ten umí 27 ruských písmen, to jest téměř celou ruskou abecedu; zná totiž tato písmena:

а = a	к = k
б = b	л = l
в = v	м = m
г = g	н = n
д = d	о = o
е = e	п = p
ж = ž	р = r
з = z	с = s
и = i	т = t

у = u	ш = š
ф = f	щ = šč
х = ch	я = ja
ц = c	ю = ju
ч = č	

Zvláštní pozornosť věnujme psacímu *б* = b, potom psacímu *я* = ja. Toto písmeno píšeme zdola na spůsob kurrentního *a*. Dále si nemaťme tištěné и = *i* a н = *n*; první z nich, *i*, záleží ze dvou kolmic spojených příčkou dole od levé ruky vzhůru na pravo; н je také dvojnohé, ale obě nohy svázány jsou příčkou vodorovnou; také п = p má dvě nohy, spojené příčkou nahoře.

Dále si prohlédněme psací *ж* = *ž*, a *ф* = *f*; u ž jsou oba oblouky obráceny rohama ven; u *f* naopak stojí rohy proti sobě; ostatně se rozumí, že se čtenář bude snažiti, aby každé ruské písmeno napsal co možná jedním tahem, aby psacího písma po kouscích nemaloval.

Čím to, že je psací *t* trojnohé? Vzniklo totiž z latinského (řeckého) т tím, že obě kratší ramena se dolů prodloužila. Ještě zřetelněji píšeme т jako latinské *m* a uděláme nad ním vodorovnou čárku. Naopak písmeno ш = *š* má tři kolmice dole spojené.

Malé psací *d* konečné píšeme buď jako v latině: zátočka vzhůru k levé ruce d, aneb učiníme tuto zátočku dolů, tak že vyjde tvar na způsob našeho psacího *g*.

Konečně hleď si čtenář opatřiti ukázky rychlého psaní ruského a cvič se jich čtením a přepisováním.

Ruská výslovnosť a ortografie.

Výslovnosti žádné řeči nelze se naučiti na papíře; písemný návod sebe dokonalejší nenahradí nikdy živého slova. Proto, kdo se chce naučiti skutečně čísti, ať rusky, ať polsky atd., musí sobě dáti slova a věty od znalce té které řeči tak dlouho předříkávati, až ho napodobí.

Hlavní pravidla ruské výslovnosti a ortografie jsou asi tato:

1. Především dbáti jest přízvuku. Čeština klade, jak známo, přízvuk na první slabiku slova: ruka. V ruštině může míti přízvuk kterákoli slabika. Slovo **рука́** = ruka má přízvuk na druhé slabice; akkusativ tohoto slova **ру́ку** = ruku má však přízvuk na první slabice jako u nás.

Ruština nedlouží slabiky, aspoň ne tolik jako čeština: slovo **ма́ло** = málo má tedy

krátkou slabiku **ма.** Čárkou nad ruskými samohláskami znamenáme přízvuk, nikoli délku.

2. Ruské jery nejsou žádná písmena, nýbrž pomocné znaky. Jer (ъ) je znak tvrdosti a mužských slov, a nikdy se nevyslovuje. Někteří ruští filologové jer nikde nekladou.

Jer se píše na konci mužských slov: **дубъ** = dub, **сонъ** = son (sen), **мужъ** = muž, **графъ** = graf (hrabě), **мечъ** = meč; vůbec na konci slov po tvrdé souhlásce: **далъ** = dal, **дамъ** = dam.

Uvnitř slov se vyskytuje jer jenom po předložkách, když po nich následuje samohláska. Slovo ad-jutant píšou Rusové **адъютантъ**; adjunkt **адъюнктъ**. V těchto slovech je **ъ** jaksi dělidlem, aby se četlo ad-jutant a ne aďutant.

Ruský jeřík je znak měkkosti, jenž nahrazuje naši změkčovací kličku při *ď*, *ň*, *ť*. Ruské *ď* se píše **дь: судьбá** = suďba (osud), *ň* se píše **нь: пень** = peň, *ť* se píše **ть** = **гость** = gosť, **пять** = pjať (pět), **лить** = liť (líti), **тьма** = ťma (tma).

Jeřík se píše tam, kde bývalo nebo kde posud bývá měkké *i*. Za naše *toliko* mají Rusové *tolko*, ale píšou je: **только**, nahrazujíce bývalé měkké *i* jeříkem. Dále se píše **Мápiя** = marija nebo

Марья = marja, **Сóфія** = sofija vedle **Софья**, **нóчію** = nočiju (nocí) vedle **ночью** = nočju.

Slabiku **чьи** čteme *čji*, **шьи** čteme *šji*; v těchto a podobných slabikách koná jeřík ruštině touž službu, kterou nám *j*.

Pozn. Píšeme-li češtinu ruskými písmeny, můžeme jer vynechávati. Jeříku potřebujeme k označení měkkých souhlásek: kolář = **коларь**, žeň = **жень**, česť = **честь**, píď = **пидь**.

3. Ruština rozeznává také ve výslovnosti přísně dvoje *i*. Měkké i má dvojí znak: **и**, **i**. Tvrdé *y* má znamení **ы**.

Tečkované i píšeme před samohláskami (před **и**, **а** atd.) a před *j* = **й**, **я** = *ja*, **ю** = *ju*. Jméno Diana napíšeme **Діана**, **Азія** = Azija, **Азію** = Aziju, **Азіи** = Azii (čteme však: aziji), **Пій** = Pij (Pius).

Pouhým **и** vyjadřujeme slabiku *ji*: slovo vojin píše se **вóинъ**, slovo **крáи** zní kraji (kraje), **сарáи** saraji (kůlny).

Souhlásku **й** = *j* píše ruština obyčejně jenom konec slabik: **мой** = moj (můj), **твой** = tvoj, **дай** = daj (dej), **пей** = pej (pij), **свóйство** = svojstvo (vlastnosť).

Novější píšou **й** také na počátku slabik (slov): jota = **йота**, major = **майоръ**.

Po hrdelnicích *g*, *k*, *ch* vyslovuje se a píše vždy měkké *i:* **бóги** = bogi (bozi), **вóлки** = volki (vlci), **слýхи** = sluchi (pověsti). Slovo veliký sluje velikij a píše se: **велúкiй**, poněvadž před jotou tečkované *i* klásti zvykem jest.

Pozn. Česká jména Jireček, Jiřík opisují Rusové: **Иречекъ, Иржикъ.**

Ruské tvrdé *y*, jery **ы**, vyslovuje se nám velmi nesnadno. Nejsnáze mu přivykneme, když se pokusíme vysloviti slovo **бык** = byk jako bu[i]k; nastrojíme ústa na *u* a přejdeme rychle na *i*. Podobně ve slovech **мы** = my, **вы** = vy, **мы́ло** = mylo (mydlo), **сыръ** = syr.

4. Písmena **е** a **ѣ** vyslovují se stejně jako *je:*

a) Na počátku slova a slabiky: **éсли** = jesli (jestli), **ѣ́хать** = jechať (jeti), **влiя́нiе** = vlijanije (vliv), **прiѣ́хать** = prijechať (přijeti). Náměstku *jemu* napíšeme: **емý**; **Еврóпа** zní jevropa atd.

b) Slabika **де** nebo **дѣ** zní měkce jako *dě:* **день** = děň (den), **дѣ́лать** = dělať; slabika **не** a **нѣ** jest *ně:* **нéбо** = něbo (nebe), **нѣ́жный** = něžnyj; slabika **те** a **тѣ** zní *tě:* **тéтеревъ** = tětěrev (tetřev), **бýдете** = búdětě, **тѣ́ло** = tělo.

Po ostatních souhláskách vyslovuje se **е**, **ѣ**

téměř jako *e*: **бéрегъ** = bereg (břeh), **цѣлый** celyj, **тепéрь** = těper (nyní), **челó** = čelo, **женá** = žena.

Pouhé e má znak э (srovnej hlaholské *e*). Obrácené toto *e* píše se téměř jenom v cizích slovech: **эхо** = echo, **эквáторъ** = ekvator. Jméno Erben musíme psáti **Эрбенъ**, neboť psané **Ербенъ** četl by Rus jerben.

5. Měkké slabiky na př. *ňa*, *ňu* opisují se jako ve staré slovenštině: **ня** = ňa, **ню** = ňu: **дядя** = ďaďa (strýc), **няня** = ňaňa (chůva), **дитя́** = diťa (dítě), **ню́хать** = ňuchať (šňupati).

Přízvuk působí na výslovnosť.

Samohlásky a, o mají svou vlastní výslovnosť obyčejně jenom tehdy, je-li na nich přízvuk. Slovo **часъ** (hodina) zní, jak je psáno: čas; ale množné číslo jeho **часы́** zní česý: nepřízvučná slabika ča seslabuje (přehlasuje) se v če.

a) V měkkých slabikách zní bezpřízvučné a jako e. Měkké jsou slabiky, které v sobě obsahují j: tedy ja = **я**, **вя**, **ця**, **мя**, **ля** atd., pak **ча** = ča, **жа** = ža, **ша** = ša a **ща** = šča. Příklady: **язы́къ** zní jezyk, **ячмéнь** zní ječmeň, **яйцó** jejco, **лягýшка** zní leguška (místo ljeguška)

žába, **мясной** mjesnój (téměř mesnój, **пятá** jako pjeta (pata), **вúдять** vidjet t. j. vidět (oni vidí), **хвáлять** chvalet (oni chválí), **зáяцъ** zajec, **úмя** imje, ime (jméno), **прúнялъ** priněł (přijal) atd.; **чахóтка** zní čechotka (souchotě); **шармáнка** šermánka (kolovrátek), **ýжасъ** zní úžes, **лóшадь** łošeď (kůň), **плóщадь** płoščeď (náměstí), **кóжаный** čte se koženyj.

Toliko na konci slov zachovávají měkké slabiky ja, ča atd. svou vlastní výslovnosť (vyjma **úмя, врéмя** čas): **гимназія** zní gimnazija, **кýча** kuča (hromada), **кáша** kaša, **крáжа** kráža (krádež), **пúща** pišča (potrava, sr. píce), **стóя** (stoje, stojíc, -ce).

Zvratná náměstka **-ся** (se) zní jako nejasné sa, se: **боúтся** = bojitsa (bojí se).

Místo **зáяцъ** píšou někteří podle sluchu **зáецъ** atd.

b) Nepřízvučné o (před slabikou přízvučnou i za ní) zní jako nejasné **a**: **головá** zní asi jako gałavá, **хорошó** asi charašó (dobře), **мѣ́сто** asi město, **тóлько** asi tólka, **мóлодость** asi móładasť, **прилéжно** asi priléžna (pilně).

c) Písmeno е = je (e) sesiluje se pod přízvukem v jo (o) a znamená obyčejně dvěma tečkami: ё = jo (o). Měkké slabiky **де** = dě, **не** = ně,

те = tě znějí pod přízvukem jako ďo, ňo, ťo: своё asi svajó (svoje), моё asi majó (moje), ёжъ = jož (ježek), gen. ежá = ježá (ježka), дёготь = ďogoť (dehet), принёсъ = priňos (přinesl), тёмный = ťomnyj (temný).

Slabiky však же, ше, ще, це atd. znějí pod přízvukem жё = žo, шё = šo, щё = ščo, цё = co: жёнъ = žon (žen), пошёлъ asi pašoł (šel, odejdi), ещё = ješčo, лицё licó (osoba). Někteří píšou podle výslovnosti лицо atd.

Mnohé přízvučné е drží svou vlastní výslovnosť: отéцъ zní asi atěc (otec), купéцъ kupec, врéмя čas, пéрвый (první) atd.

Genitiv *její* (její prsten) a akkus. *ji* (viděl jsem ji) jmenuje se rusky *jejó*, ale píše se různě: ея́ = jejó je gen. její (podle starosl. ѥѩ): ея́ кольцó její prsten; akk. se píše её = jejó: я ви́дѣлъ её (viděl jsem ji).

Pozn. České jméno Budějovice můžeme transkribovati Будѣёвице. V cizích slovech vyjadřujeme slabiku jo spřežkou io: іота = jota, Іосифъ = iosif (Josef); podobně počeštěné Johanka = Іоганка.

Následující hláska mění výslovnosť.

Píšeme *hanba* a vyslovujeme *hamba*. Čím to? Hláska *b* (příbuzná hlásce *m*) proměňuje předcházející *n* v *m*.

Tento úkaz zpětného působení hlásek pozorujeme také v ruštině. Příklad. Ve slovech **свѣтъ** (světlo), **свѣта** zní **ѣ** asi jako naše: svět, svjet (jenom že j méně slyšeti); po tomto, řekněme širokém **ѣ** následují tvrdé hlásky **тъ, та**. Jinak zní **ѣ** ve slově **свѣтикъ**, neboť tu následuje po něm měkká slabika tik. Toto druhé **ѣ** je užší, ku hlásce i podobnější. Ostatně viz Mluvnici jazyka ruského od Čeňka Šercla.

Souhlásky.

Ze souhlásek potřebují zvláštní zmínky dvě: **г, л.**

Slova **Богъ** a **Петербýргъ** znějí jako boh (boch) a Petěrburch, **господúнъ** (pán) jako haspadín.

Genitiv přídavných (jeho, dobrého) **-го** zní vo: **егó** zní jevó (jeho), **скв́ерного** (špatného) zní skvérnava. Přízvučné **-áго** zní však **-ova**: **хромáго** chramóva (chromého), **другáго** drugóva,

молодáго maładóva. Tu a tam se píše podle sluchu: ево, тваевó (tvého), чево (čeho).

Hláska l je tvrdá nebo měkká. Tvrdé l zní jako polské přetržené ł anebo hanácké l ve slově kolo. Nejvíce se k němu přiblížíme, když slovo былъ anebo polské był hledíme vysloviti jako by^{u} nebo by^{v}.

Tvrdé je l ve spojení s tvrdými samohláskami a před souhláskami, tedy ve slabikách ла, ло, лу, лы a ve slovech волкъ (vlk), жёлтый (žlutý) atd. Konec slova přidává se k tvrdému л tvrdý znak: былъ, волъ.

Příklady: плáкать, лось, лукъ (cibule), лы́ко. Za psané сóлнце (slunce) říká se z pohodlí sónce.

Měkké (měkčí než naše l) л vyskytuje se ve spojení s měkkými samohláskami, tedy v slabikách ли, ле, лё, лѣ, ля, лю. Na př.: летѣ́ть zní letěť, лиси́ца (liška), лёдъ ljod, lod (led), лѣсъ ljes, les, шля́па (klobouk) šljapa, šlapa, плясáть (tancovati) plesať (bezpřízvučné я zní je, e), лю́ди ludi (lidé). Před souhláskou a konec slova znamenáme měkké l: ль: тóлько, корóль (král).

Samohláskového *l*, *r* (vlk, Petr) ruština nemá:

волкъ; Пётръ se slyší jednoslabičně jako pjot, рубль jako rub.

Pohodlným vyslovováním si vyložíme tyto odchylky od písma: что (co) čte se što (čtyry čteme štyry), чýвство (cit) zní čustvo, здрáвствуйте (ruské pozdravení: buďte zdráv, dobré jitro) zní zdrástvujtě nebo zdrastujtě.

Poslední dvě písmena ruské abecedy ѳ = f, ѵ = y, v píšou se v cizích slovech a to zřídka. Za Ѳёдоръ (fjodar, Theodor) píše se raději Фёдоръ. Za zastaralé сѵнóдъ píše se синóдъ.

Ruská abeceda.

Písmo		zní	jméno staré,	nové
stojaté	ležaté			
А а	*А а*	a	азъ	а
Б б	*Б б*	b	бýки	бе
В в	*В в*	v	вѣ́ди	ве
Г г	*Г г*	g	глагóль	ге
Д д	*Д д*	d	добрó	де
Е е	*Е е*	je, e	есть	е
Ж ж	*Ж ж*	ž	живѣ́те	же
З з	*З з*	z	землá	зе
И и	*И и*	i	иже	и
І і	*І і*	i	і	
К к	*К к*	k	кáко	ка

Písmo		zní	jméno staré,	nové
stojaté	ležaté			
Л л	*Л л*	l	лю́ди	эль
М м	*М м*	m	мыслѣ́те	эмъ
Н н	*Н н*	n	нашъ	энъ
О о	*О о*	o	онъ	о
П п	*П п*	p	покой	пе
Р р	*Р р*	r	рцы	эръ
С с	*С с*	s	слово	эсъ
Т т	*Т т*	t	твéрдо	те
У у	*У у*	u	укъ	у
Ф ф	*Ф ф*	f	фертъ	эфъ
Х х	*Х х*	ch	хѣръ	ха
Ц ц	*Ц ц*	c	цы	це
Ч ч	*Ч ч*	č	червь	че
Ш ш	*Ш ш*	š	ша	
Щ щ	*Щ щ*	šč	ща	
ъ	*ъ*		еръ	
ы	*ы*	y	еры́	
ь	*ь*		ерь	
Ѣ ѣ	*Ѣ ѣ*	ě	ять	
Э э	*Э э*	e	э	
Ю ю	*Ю ю*	ju	ю	
Я я	*Я я*	ja	я	
Ѳ ѳ	*Ѳ ѳ*	f	ѳита́	
Ѵ ѵ	*Ѵ ѵ*	y, v	и́жица	
Й й	*Й й*	j	и съ краткой	

Hláskoslovný obraz ruštiny.

1. Českému -ra-, -la- mezi souhláskami odpovídá nejčastěji **оро**, **оло**: vrána **воро́на**, hlava **голова́**, krátký **коро́ткій**.

2. Za české pohyblivé e má ruština o, e. 0 odpovídá starosl. ъ: **сонъ** (starosl. sъnъ, sen); e odpovídá starosl. ь: **день** (dьnь, den).

3. Samohláskovému *r* (trn) *l* (vlk) odpovídají skupení op, po, ep atd.: trh **торгъ**, trn **тернъ**, vrch **верхъ**, krt **кротъ**, vlk **волкъ**, slza **слеза** atd.

4. Českému *z* (povstalému z dj) odpovídá **ж**: **сужёнъ** souzen (soudjen); českému *c* (z tj, kt) odpovídá **ч**: **заплачено** (zaplaceno, zaplatjeno), pec (pekti) **печь**. Vedle ruského **ж**, **ч** vyskytuje se nezřídka stsl. **жд**, **щ**: **суждёнъ**, **гражда́нинъ** (měšťan; ruské formy gorožanin není), **просвѣще́ніе** (osvěta).

5. Za šídlo, mydlo říká Rus **ши́ло**, **мы́ло** atd.; za padl, kradl **палъ**, **кралъ**.

6. Za zemjá říká se **земля́**. Po retných (m, v, p) před jotovanými (ja, ju) vkládá se *l*.

Ruské čtení.

Smrt Insarova od Turgeněva.

Прошло́ два часа́ . . . Инса́ровъ всё лежа́лъ на дива́нѣ, но засну́ть не могъ, хотя́ не открыва́лъ глазъ. Еле́на не отходи́ла отъ него́; она́ урони́ла рабо́ту на колѣ́ни и не шевели́лась.

Отчего́ ты не спишь? спроси́ла она́ его́ наконе́цъ.

А вотъ погоди́. — Онъ взялъ ея́ ру́ку и положи́лъ её себѣ́ подъ го́лову. — Вотъ какъ . . . хорошо́. Разбуди́ меня́ сейча́съ, какъ то́лько Ре́ндичъ пріѣ́детъ. Если онъ ска́жетъ, что кора́бль гото́въ, мы отпра́вимся . . . На́добно всё уложи́ть.

Уложи́ть не до́лго, отвѣча́ла Еле́на.

Что э́тотъ человѣ́къ болта́лъ о сраже́ніи, о Се́рбіи, проговори́лъ, спустя́ немно́го, Инса́ровъ. — Должно́ быть всё вы́думалъ. Но на́до, на́до ѣ́хать. Теря́ть вре́мени нельзя́ . . . Будь гото́ва.

Онъ засну́лъ и всё зати́хло въ ко́мнатѣ. Еле́на прислони́лась голово́ю къ спи́нкѣ кре́сла и до́лго глядѣ́ла въ окно́. Пого́да испо́ртилась; вѣ́теръ подня́лся. Бо́льшія бѣ́лыя ту́чи

бы́стро неслись по небу, то́нкая ма́чта кача́лась въ отдале́ніи, длинный вы́мпелъ съ кра́снымъ кресто́мъ безпреста́нно взвива́лся, па́далъ и взвива́лся сно́ва. Ма́ятникъ стари́нныхъ часо́въ стуча́лъ тя́жко, съ каки́мъ то печа́льнымъ шипѣ́ніемъ. Еле́на закры́ла глаза́. Она́ ду́рно спа́ла; понемно́гу и она́ засну́ла.

Стра́нный ей привидѣ́лся сонъ. Ей показа́лось, что она́ плывётъ въ ло́дкѣ по Цари́цынскому пруду́ съ каки́ми-то незнако́мыми людьми́. Они́ молча́тъ и сидя́тъ неподви́жно, никто́ не гребётъ; ло́дка подвига́ется сама́ собо́ю. Еле́нѣ не стра́шно, но ску́чно: ей бы хотѣ́лось узна́ть, что это за люди и зачѣ́мъ она́ съ ни́ми? Она́ гляди́тъ, а прудъ ши́рится, берега́ пропада́ютъ — у́жъ э́то не прудъ, а безпоко́йное мо́ре: огро́мныя, лазо́ревыя, молчали́выя во́лны вели́чественно кача́ютъ ло́дку; что-то гремя́щее, гро́зное, поднима́ется со дна; неизвѣ́стные спу́тники вдругъ вска́киваютъ, крича́тъ, маха́ютъ рука́ми... Еле́на узнаётъ ихъ лица: ея́ оте́цъ ме́жду ни́ми. Но како́й-то бѣ́лый ви́хорь налета́етъ на во́лны . . . всё закружи́лось, смѣша́лось . . .

Еле́на осма́тривается: по пре́жнему всё бы́ло вокру́гъ, но э́то снѣгъ, безконе́чный снѣгъ.

И она́ ужъ не въ ло́дкѣ, она́ ѣ́детъ какъ изъ Москвы́, въ пово́зкѣ; она́ не одна́: ря́домъ съ ней сиди́тъ ма́ленькое существо́, заку́танное въ ста́ренькій сало́пъ. Еле́на вгля́дывается: э́то Ка́тя, ея́ бѣ́дная подру́жка. Стра́шно стано́вится Еле́нѣ. Ра́звѣ она́ не умерла́? ду́маетъ она́.

Ка́тя, куда́ э́то мы съ тобо́й ѣ́демъ? Ка́тя не отвѣча́етъ и завёртывается въ свой сало́нчикъ; она́ зя́бнетъ. Еле́нѣ то́же холодно́; она́ смо́тритъ вдоль по доро́гѣ: го́родъ виднѣ́ется вдали́ сквозь снѣ́жную пыль. Высо́кія бѣ́лыя ба́шни съ сере́бряными глава́ми . . . Ка́тя, Ка́тя, э́то Москва́? Нѣтъ, ду́маетъ Еле́на, э́то Солове́цкій монастырь: тамъ мно́го, мно́го ма́ленькихъ тѣ́сныхъ ке́лій, какъ въ у́льѣ; тамъ ду́шно, тѣ́сно, тамъ Дми́трій за́пертъ. Я должна́ его́ освободи́ть. Вдругъ, сѣда́я, зѣва́ющая про́пасть разверза́ется пере́дъ не́ю. Пово́зка па́даетъ, Ка́тя смѣётся, Еле́на, Еле́на! слы́шится го́лосъ изъ бе́здны.

„Еле́на!“ разда́лось я́вственно въ ея́ уша́хъ. Она́ бы́стро по́дняла го́лову, оберну́лась и обомлѣ́ла: Инса́ровъ, бѣ́лый, какъ снѣгъ ея́ сна, приподня́лся до полови́ны съ дива́на и глядѣ́лъ на неё больши́ми, свѣ́тлыми, стра́шными

глаза́ми. Во́лосы его́ разсы́пались по лбу, гу́бы стра́нно раскры́лись. Ужасъ, смѣ́шанный съ каки́мъ-то тоскли́вымъ умиле́ніемъ, выража́лся на его́ внеза́пно-измѣни́вшемся лицѣ́.

Еле́на! произнёсъ онъ; — я умира́ю.

Она́ съ кри́комъ упа́ла на колѣ́ни къ его́ груди́.

Всё ко́нчено, повтори́лъ Инса́ровъ: — я умира́ю... Проща́й, моя́ бѣ́дная! Проща́й, моя́ ро́дина!...

И онъ на́взничь опроки́нулся на дива́нъ.

Еле́на вы́бѣжала изъ ко́мнаты, ста́ла звать на по́мощь, камеріере бро́сился за до́кторомъ. Еле́на припа́ла къ Инса́рову.

И. Тургеневъ.

III.

Polština.

1. Polština klade přízvuk na druhou slabiku od konce slova (na předposlední). Slovo bogactwo má přízvuk na slabice *ga*. Dlouhých samohlásek polština už nemá, říkajíc na př. gaj (háj), zamek, wrona atd.

2. Polština má dvě nosovky: ę = en, ą = on. Ręka zní renka, sąd zní sond. Před *b* (*p*) zní ę ovšem jako *em*, ą jako *om:* bęben (buben) bemben, dąb (dub) domb. Konec slov a před *ł* zní ę jako *e* (hanácké), ą jako *o* (hanácké): rękę (ruku) zní asi ręke, jadę (jedu) jade, jadą (jedou) jado; dále zní minął jako minoł, minęła jako mineła.

Za ę mívá čeština obyčejně krátké *u:* ręka ruka; za ą dlouhé *ú* t. j. *ou:* ręką rukou (staročesky rukú).

3. Tvrdé *y* od měkkého rozeznává polština tak přísně jako ruština: slovo *byl* liší se velice od slova *bil*. Po *g*, *k* vyslovuje se a píše měkké *i:* gips, gimnazyum, wielki, wilki (vlci). — Kde po *g*, *k* očekáváme *e* (vlkem), tam shledáváme *ie:* wilkiem, gieniusz (gjeniuš) genius.

Slabika *ji* vyráží se pouhým *i:* na szyi, na šiji (na krku), stoi (stojí). Na počátku slova se píše *i:* inny (jiný), im (jim), ich (jich), idę (jdu, mor. idu).

4. Polské hlásky *é*, *ó* slují sevřené či stísněné. *é* zní jako *i* neb *y:* chléb zní chlib, mléko mliko, dészcz dyšč. Čárkované *ó* zní jako *u:* król (král) se čte krul, bóg bug, góra gura.

Stísněné hlásky *é*, *ó* bývaly kdysi dlouhé, jak čárka nad nimi svědčí. Také staročeské dlouhé *ó* (Tóma) proměnilo se v *ů* (Tůma). A české dlouhé *é* přechází někdy v *í*, *ý:* lépe — líp, déle — dýl.

V mnohých knihách nepíšou stísněného *é*, nýbrž *e:* chleb, deszcz.

5. České *č*, *ř*, *š* nahrazuje polština spřežkami: *č* = cz, *ř* = rz, *š* = sz. Místo českého vršku nad písmenem přidávají Poláci *z* k písmenu: czas = čas, deszcz = dešč, grosz = groš. Ale polské rz zní jako *ž:* slovo morze (moře) zní

tak jako slovo może (může); proto se obě slova také rýmují. Brzeg = bžeg, przepiór zní pšepjur (křepelka), twarz = tvaž, tvaš.

Za české *ž* má polština ż (s tečkou) nebo ź (s tečkou ocasatou): żołądek. Našemu *ň* odpovídá polské ń (s čárkou): państwo (panstvo, říše). Za *v* píše se dvojité *w*.

Po hláskách cz = *č*, rz = *ř*, sz = *š*, *ż*, dż vyslovuje a píše polština tvrdé *y:* czysty, krzywy, krzyż, szyja (krk), żyd, dżdżysty (deštivý), błyszczy. Také česká slabika *ci* je v polštině tvrdá: Polacy, Niemcy. Podobně: drudzy druzí.

6. Slabiky ně, ňa, ňu atd. opisuje polština slabikami nie, nia, niu: gniew, konia, koniu, z panią (s panio, s paní). Podobně slabiku bě = bie: tobie, vě = wie: wiele (mnoho) atd.

Slabiku ti mění polština v ci, to jest ći, slabiku di mění v dzi, to jest dźi; slovo tichý píše se cichy a vyslovuje ćichy, slovo chodí se píše chodzi a čte chodźi. Výslovnosť slabik těchto nelze popsati, třeba ji slyšeti od Poláka. Pokud jsme jí neslyšeli, vyslovujme ci jako české ti, dzi jako české di. Polák zajisté rychle mluvící nebo čtoucí vyslovuje tu a tam své *chodzi* jako chodi.

Také slabiky si, zi znějí vždy jako śi, źi: siła, zní śiła, zima źima.

Čárkované ć, ś, ź, dź liší se velice od cz, sz, ż, dż. Dejme si předříkávati slova: nić (niť), wieś (ves), gałąź (haluz), treść (tresť), kość (kosť), cześć (česť), część (část), łódź (loď).

Místo će píše Polák cie, místo ća píše cia, ćo = cio, ću = ciu, ćą = cią, ćę = cię; ciemny čteme ćemny (temný), ciało jest ćało (tělo), ciotka vyslovujeme ćotka (tetka), w życiu čteme v żyću (v žití), ciąg jest ćąg (tah), cię = će (tě, tebe).

Co řečeno o cie = će atd., opakuje se při slabikách: sie = śe, sia = śa atd., při zie = źe, zia = źa atd., při dzie = dźe, dzia = dźa atd. Příklady:

siano = śano (seno), sąsiad (soused), ziarno = źarno (zrno), sierp = śerp (srp), idzie = idźe (jde), ojciec = ojćec (otec), sędzia (sudí), działo (dělo), ksiądz = kśąc (kněz), arcyksiążę = arcykśąże, dzieci = dźeći, sąsiedzi = sąśedźi (sousedé).

7. Tvrdé ł zní jako ruské tvrdé *l*. — Vyskytuje se ve tvrdých slabikách na př.: biała (bílá), małe (malé), chłopiec, chałupa, woły atd.

Polština nemá souhlásek *r l*, (srna, vlk): sarna, wilk. Kde se však samohláskové *r*, *l* píše,

nevyslovuje se: wiatr zní vjat (vítr), krwawy zní kvavy, wytrwałość vytvałość; padł zní pad, rzekł zní žek, myśl myś (myšlénka).

Znaky polštiny.

1. Za české -ra-, -la- mezi souhláskami má polština ro, lo: kráva — krowa, prach — proch; mladý — młody, hlava — głowa.

2. Samohláskové *r*, *l* nahrazuje různými slabikami: srna — sarna (také u nás jest chrpa vedle charpa), mrtvý — martwy; vlna — wełna, plný — pełny; vlk — wilk, mlčím — milczę; srp — sierp, vrba — wierzba; žlutý (slovácky žltý) żółty; dluh (dlh) — dług; slunce (slnce) słońce.

3. Měkké slabiky: nebe — niebo, vesna — wiosna, den — dzień, vzal — wziął, budete — będziecie.

4. Za ď má polština dź, za ť má ć: měď — miedź, nať — nać. Za české *h* nejčastěji *g*: góra hora. Slovo hojny má z češtiny.

5. Polštinou vládne zákon spodoby: slovo sąsiad nemá v množném čísle sąsiadzi, nýbrž sąsiedzi; podobně śmiały (smělý) śmieli, biały bieli, slovo uczony má v množném čísle uczeni,

aniół (anděl) má an*i*eli. To jest: široké samohlásky *a*, *o* zůstávají jenom před tvrdými souhláskami (před *d*, *ł*, *n* atd.); před měkkými (dź, l, ń) mění se v *e*. Tuto změnu nazývají přehláskou; přehláska je následek spodoby: *a* (v są*śa*d) připodobuje se následujícímu *i* (dzi), přecházejíc v užší *e*.

Také souhlásky se spodobují: k tłusty náleží plurál tłusci t. j. tłuści; od měkkého *i* změklo nejen ć, nýbrž i ś; tak se děje velmi zhusta: miłość, jaśni. Ve slově śmierć zachváceny jsou všecky souhlásky změkčením.

Polské čtení.

Trzy motyle.

Były raz trzy motyle: biały, niebieski i żółty. Latały od kwiatka do kwiatka i cieszyły się, że świeci słoneczko. Naraz zaczął deszcz padać. Motylom zmokły skrzydełka, więc chciały się gdzie schronić.

Przyleciały do żółtego słonecznika i mówią: „Słoneczniku, słoneczniku, skryj nas pod listeczki, bo zmokniemy do niteczki.“ Słonecznik popatrzył na nich i rzekł: „Żółtego skryję, lecz białego i niebieskiego nie przyjmę!“ „Kiedy tak

— zawołał żółty motyl — to i ja nie chcę schronienia; wolę moknąć, a z braciszkami się nie rozłączę.“

I leciały dalej trzy motylki, aż przyleciały do białej lilii i mówią: „Lilio, lilio, otwórz nam listeczki, bo zmokniemy do niteczki!“ Ale lilia im powiedziała, że nie chce żółtego i niebieskiego motylka, a przyjmie tylko białego. Na to biały zawołał: „Ja się z wami nie rozłączę, moi braciszkowie!“ i wszystkie trzy poleciały dalej.

Leciały, leciały i mokły na deszczu, aż przyleciały do niebieskich dzwonków i mówią: „Dzwoneczki, dzwoneczki, otwórzcie nam listeczki, bo zmokniemy do niteczki.“ Ale dzwonki nie chciały wpuścić białego i żółtego motyla, i rzekły, że przyjmą niebieskiego. „Nie chcę sam się chronić! — zawołał niebieski — i gdybym miał zginąć, to was nie porzucę!“

Usłyszało te słowa słoneczko za chmurami i ucieszyło się bardzo, że motylki tak się kochają. Wyjrzało więc z poza chmur, odpędziło deszczyk i osuszyło skrzydła biednym motylkom. Trzej braciszkowie tańczyli znowu wesoło w promieniach słońca i bawili się razem aż do wieczora.

VI.

Srbština čili charvátština.

Srbi a Charváti mluví jedním jazykem. Srbové (pravoslavní) píšou jej písmem cyrillským upraveným od Vuka Stefanoviće Karadžiće; Charváti (katoličtí) píšou latinkou.

Srbo-Charváti pěstují svůj jazyk ve dvou literárních centrech či školách: škola Bělehradská pěstuje vlastní srbštinu písmem cyrillským; škola Záhřebská (jihoslov. akad.) vzdělává vlastní charvátštinu písmem latinským.

Srbská abeceda opravená Vukem jest dokonalejší než ruská a bulharská. Vuk zavedl tato písmena: latinské j, ђ = ď (Charváti píšou dj, někdy gj), ћ = ť (charvátsky ć), měkké љ = lj, њ = nj a џ = dž.

1. ђ = dj: ђак = djak (žák), анђео = andjeo nebo angjeo (anděl).

2. ћ = ć: браћа = braća zní braťa (bratři), Караџић = Karadžić zní Karadžiť. Někdy se píše братја, důkaz to, že ћ = ť. Vlastní Charváti (Kajkavci od slova kaj = co?) vyslovují ć jako č: brača.

3. Písmeno љ (charv. lj) je změkčené l: земља = zemlja, Пољак = Poljak, људи = ljudi (vysl. ljudy) lidé. — њ = nj je naše ň: коњ = konj (koň), књига = knjiga. — Písmeno џ = dž je vlastně zbytečné: џида = džida (kopí), џамија = džamija (mešita).

4. Písmeno х, charvátsky h, zní jako české h: Хрват = Hrvat. h i ch jiných jazyků opisuje Srb svým х: *H*einri*ch* = Хајнрих, Hus = Хус.

5. Tvrdého y srbština nemá; srbské и = i zní ale vždy jako české y: ходити = hoditi zní hodyty, Хрвати zní hrvaty. — е zní jako naše e: човек = čovek (člověk).

Srbská abeceda má 30 písmen. Písmeno ђ = dj následuje po d, љ = lj po l, њ = nj po n, ћ = ć (tj) po t, џ = dž je předposlední a ш = š poslední.

Abecední pořádek srbských písmen jest tento:
а А = a. б Б = b. в В = v. г Г = g. д Д = d. ђ Ђ = ď. е Е = e. ж Ж = ž.

з З = z. и И = i. j J. к К = k. л Л = l. љ Љ = lj. м М = m. н Н = n. њ Њ = ň. о О = o. п П = p. р Р = r. с С = s. т Т = t. ћ Ћ = ć (ť). у У = u. ф Ф = f. х Х = h. ц Ц = c. ч Ч = č. џ Џ = dž. ш Ш = š.

Psací písmo srbské neliší se hrubě od ruského. Nad malým г se dělává vodorovná čárka; velké D má podobu arabské 2; malé p píše se jako naše u a uzavře se nahoře příčkou.

Za charvátská složená písmena navrhl Daničić jednoduché znaky: dj = đ Đ (znak také anglosaský); lj = l̗ L̗; nj = ń; dž = ǵ.

Přízvuk a kvantita.

Srbština má krátké a dlouhé samohlásky (slabiky). Ve Vukově srbsko-německo-latinském slovníku znamenají se krátké samohlásky buď dvěma gravy ̏ (nejkratší samohlásky) nebo jedním gravem ̀ (méně krátké samohlásky): сла̏ва, во̀да.

Dlouhé samohlásky znamenají se akutem (′) anebo obloukem (^). Akutem se znamená délka vzestupná, obloukem délka sestupná.

Vzestupnou délku má na př. první a ve slově бра́да, vyslov asi braàda. Vzestupně dlouhé

á záleží tak říkaje ze dvou krátkých a, z nichž druhé má přízvuk.

Sestupnou délku má první e ve slově сȇно, Sestupně dlouhé ȇ záleží tak říkaje ze dvou krátkých e, z nichž první má přízvuk: sèeno.

Česká délka (ráno) není ani vzestupná ani sestupná, nýbrž rovná.

Přízvuk má první znamenaná slabika slova. Ve slově па̏мêт (rozum) je první slabika pa velmi krátká a přízvučná, druhá slabika met je sestupně dlouhá a bezpřízvuká. Slovo Беòград (Bělehrad) má přízvuk na prostřední slabice o.

Kromě a, e, и, o, y bývá také p = r samohláskou a tudy je buď krátké buď dlouhé: вр̏т (zahrada), вр̑х (vrch), gen. jednotný вр̀ха; бр̀лог. Samohláskového l srbština nemá, proměnila je v u: вук (vlk).

Otázka. Slovo нѝјèсам (nejsem) vyslovují v některých krajinách нѝсам. Který akcent náleží tu písmenu и? — Znak vzestupné délky, poněvadž vzniklo ze skupeniny ѝјè, jejíž druhá slabika přízvuk má.

Tři srbské hovory.

Slova, v nichž má stará slov. jať jako děva, pěti (zpěv) atd., vyslovují se v různých krajinách trojím spůsobem. Jedni říkají na př.

Дѝво̑јка ли̑по пи̏сму пи̏ва̂
(dívka pěkně píseň zpívá)

Jiní: дјѐво̂јка ли̏јепо пјё̏сму пјё̏ва̂

Jiní: дѐво̂јка ле̂по пё̏сму пё̏ва̂

Západní Srbové říkají дѝво̂јка a slují proto ikavci; jižní Srbové (Bosna, Černá Hora atd.) vyslovují дјѐво̂јка, ли̏јепо: ijekavci; východní Srbové (Bělehrad) říkají дѐво̂јка, ле̂по: ekavci.

Záp. hovor:	jižní h.	vých. hovor:
сви̑т	сви̏јет	све̑т
Ни́мац	Нијѐмац	Не́мац
чо̀вик	чо̀вјек	чо̀век
Био̀град	Био̀град	Бео̀град

V literatuře užívá se vedle sebe hovoru jižního (lijep) i východního (lep). Záhřebská akademie a úřední Sarajevski list píšou jižním hovorem. Za cyrillské лијеп kladou Záhřebané ie (liep), Sarajevski list však lijep = лијеп.

Hláskoslovná povaha srbštiny.

1. Za české pohyblivé e (vlastněji za staroslov. ъ a ь) klade srbština **a**: **дан** (den), **мач** (meč), **тама** (tma, rusky ťma), **сабрати** (sebrati).

2. l konec slov přechází v **o**: **био** (byl), **дао** (dal), **мио** (mil), **пепео** (popel). Samohláskové l mění se v **u**: **пун** (pln), **вуна** (vlna), **вук**.

3. Staroslovenskému št odpovídá srbské **ћ** = ć: **ноћ** (noc), **моћ** (moc), **пећ** (pec), **кућа** (dům). Starosl. žd odpovídá srbské **ђ**: **туђи** (cizí). Charváti říkají noč atd.

Srbské čtení.

Незахвални синови.

Храни мајка девет милих сина
Све с преслице и с деснице руке;
Свих је девет изженила мајка,
А када их изженила мајка,
Стали сини говорити мајци:
„Наша мајка, наше поругање;
Већ да хоће наша мила мајка,
Да отиде у гору зелену,
Да ју ује какво год звјериње.“

То зачула мила стара мајка,
Па је њојзи врло жао било,
Пак узима штаку а повлаку,
Па отиде у гору зелену;
За њом неће нитко да изађе,
До ли једна два млада унука:
„Врат' се натраг, наша стара мајко!“
Не хтједе се натраг повратити;
Сусрео ју свети Димитрија,
Па бесједи свети Димитрија:
„Врат' се натраг, мила стара мајко!“
Стара мајка светца послушала.
Кад се она натраг повратила,
Ал код куће девет милих сина,
Девет сина, девет каменова,
Девет снаха, девет хладних стијена,
Два унука, два златна голуба,
Они лете от стијене до стијене.

V.

Bulharština.

Bulharský pravopis není ještě dostatečně ustálen. Podle bulharské mluvnice T. Ikonomova (v Plovdivě 1882), která je zavedena téměř na všech středních školách v knížectví a v Rumelii, má bulharská abeceda 32 písmen:

а, б, в, г, д, е, ж, и, й, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х = h, **ц, ч, ш, щ** = št, **ъ, ь, ѣ, ю, я, ѫ.**

Bulharská mluvnice Wagnerova (v Praze, 1883) přidává k těmto písmenům ještě jotované **ѭ.**

Písmeno **е** má dvojí výslovnosť jako v ruštině: na počátku slabiky (slova) zní jako je: **едúнъ** zní jedyn (čárkou nad písmenem znamenáme přízvuk), **éсень** jesen, **заéцъ, учéние** učenyje. Po souhláskách zní jako naše e: **врéме** vreme (čas), **день** den, **днесь, днеска** (dnes).

Písmeno **и** = i zní tvrdě (jako české y) jako v jižních řečích vůbec: **нúва** zní nýva, **годúна** godyna (rok), **тишúна** tyšina. Na počátku slabik zastupuje **и** slabiku ji: **двоица** dvojica, **мóи** moji. Tvrdého y bulh. nepíše: **синъ** (syn), **езúкъ** jezik (jazyk).

й = je kladou Bulhaři po příkladu staroslovenském a ruském z pravidla jenom na konci slabik: **май** (květen), **мой**, **обúчай**, **ráтай** (pacholek), **уйка** (strýc, ujec), **убúйца** vrah, **яйцé** (vejce), **слáвей** (slavík). Zřídka na počátku slabik: **славейо** (slavíče).

х zní jako v sousední srbštině slabě, jako h: **хорó** zní horó (národní tanec), **хýбаво** hubavo (pěkně). Spojení **хв** zní jako f: **хвала** jako fala. Vyslovíme-li tu počáteční h velmi slabo, nezbývá než vysloviti fala.

щ jest št jako ve staré slovenštině (bulharštině): **бащá** zní baštá (otec), **още** ošte (ještě), **щýка** štuka (štika), **нúщо** nyšto (nic), **нощь** nošt (noc).

Bulharská písmena **ъ**, **ь**, **ж** znějí stejně jako nejasné *a*, vyslovené s přivřenými ústy, to jest jako jer. Čteme-li v bulharských knihách jednou **сърдцé**, podruhé **сьрдцé** a po třetí **сжрдцé**, vyslovíme slovo toto pokaždé asi jako sardce.

Jinými slovy: bulharština má hlásku ъ (nejasné *a*) a píše ji trojím spůsobem.

Kde psáti ъ, kde ь a kde ѫ? Kdo umí staroslovensky, nebude na rozpacích: písmena tato píšou se v bulharštině tam, kde je má stará slovenština. Čtenářům pak ruštiny znalým prospějí tato pravidla:

a) ъ se píše uvnitř slov tam, kde má ruština o. Za ruské **кровь** (krev) píše tedy Bulhar **кръвь** a vyslovuje asi krav.

b) ь se píše uvnitř slov tam, kde klade ruština e. Za ruské **крестъ** (kříž) píše bulh. **крьстъ** a vyslovuje asi krast; za ruské **сердце** má **сьрдце**.

c) ѫ se píše v těch slabikách, kde má ruština (a čeština) *u*: za naše ruka má Bulhar **рѫка** a vyslovuje asi raka, r'ka; za ruské **мужъ** píše **мѫжъ** (podle staré slovenštiny měla by psáti **мѫжь**); za muka píšeme bulharsky **мѫка**. Rozumí se, že nesmíme psáti za každé české u bulharské ѫ, nýbrž jenom za to, které ukazuje k někdejšímu (starosl.) ą.

Na konci slov jsou ъ i ь pouhými němými (a tedy zbytečnými) znaky. Proto čteme **вълкъ** asi jako valk (vlk), **домъ** dom, **день** den, **милость** milost (také milos), **конь** kon (kůň).

V psaní koncových jerů jsou Bulhaři velmi nedůsledni: sám Ikonomov píše ve své mluvnici způsobem ruským **старецъ** (starosl. starьcь), **дъждъ** (starosl. dъždь, česky déšť) atd.

O výslovnosti svaznice **ѭ** nemůže býti pochybnosti; jest to jotované jer čili téměř ja: **бйѭ** = bija (biju).

Jeříkem nahrazují Bulhaři po příkladu ruském j měkkých slabik jako tě, ťa atd.: **ть́рнье** = tarnje, tarně (trní), **я́стье** jastě (jídlo), **пи́тье** pitě (pití), **вѫжье** važje (provaz, sr. houžev).

Za české samohláskové *r*, *l* (srna, plch) mívá bulharština buď slabiku zavřenou na př. **ьр**: **сьрна́, пьлхъ** (krysa), neb otevřenou (na samohlásku) jako **рь**: **срьна́, плъхъ.** Toto kolísání si vykládáme tím, že slova tato znějí velmi podobně k našim srna, plch. Tak čteme: **сьрдцé** vedle **срьдце**, **смьрть** vedle **смрьть** atd. Slova **Бѣ́лгаринъ** (Bulhar), **Бѣ́лгарка, Блъгáрия, бѣлгарский** zdá se že se ustálila na těchto tvarech. Srovnej naše Bulhar, ruské Bolgarin.

Také bezpřízvučné **a**, pak **a** konec slova zní v bulh. jako **ъ** (nejasné a), na př. **кни́га, главá, слáва.** Bulharští písaři matou si toto a rádi s **ѫ**, píšíce na př. chybně **книгѫ.**

V makedonském nářečí zní **ъ** a **ѫ** jako **a**:

кѫща = kašta (dům). Jak známo, nahrazuje také srbština oba starosl. jery hláskou a: сан (sen), отац (otec).

Pozn. Nedostatek bulharského pravopisu záleží hlavně v tom, že má pro jednu hlásku několik znaků. Za j se píše й (konec slabik), ь (тьрнье), nebo je obsaženo ve znacích: е = je, и = ji (мóи), я = ja, ю = ju, ѭ = jъ. Jer pak se vyráží trojím spůsobem a více.

Ještě nám zbývá písmeno ѣ. Bulharské jať zní dvojako: jako *ja* a jako *e*.

ѣ zní jako ja, když je pod přízvukem a když po něm následuje tvrdá souhláska (tvrdá slabika) jako бъ, ба, бо, то atd.: мѣсто zní mjasto (místo), лѣто ljato, голѣмъ veliký, млѣко, снѣгъ snjag (sníh), хлѣбъ hljab (chléb), денѣ denjá (dnem), нощѣ noštja (nocí), вѣра = vjarъ (víra), бѣлъ bjal (bílý), желѣзо.

ѣ = ja se mění v e, když má následující slabika úzké hlásky e, i, ѣ, ь nebo když následuje měkká souhláska j (ja, jъ atd.), č, ž, š atd.: вѣра čteme vjara, vjarъ, ale вѣри se čte veri, poněvadž po *ě* následuje úzká slabika ri; podobně вѣрен veren, вѣрни verni; пѣсна čteme pjasnъ (píseň), ale пéсень pesen, пѣѭ pejъ,

пѣй pej; **бѣлъ** zní bjal, ale **бѣли** beli; **желѣзо** željazo, ale **желѣзенъ** železen, **желѣзни** železni; **видѣлъ съмъ** vidjal sъm, ale **видѣли сме** zní videli sme; **млѣко** mljako, ale **млѣчна** mlečna (před č).

Také bezpřízvučné **ѣ** zní jako **е**: **тѣло́** telo, **рѣка́** reka, **о́рѣхъ** oreh, **жени́тѣ** ženýte ty ženy (člen **тѣ** = ty připíná se k slovům). Za **ѣ** se píše druhdy **е**: **сено́**, **вре́ме**.

Bulharština má přízvuk nestálý jako ruština: **сло́во**, ale množné číslo **слова́**, **че́до** (dítě), **чеда́**. Často se přízvuk shoduje s ruským: **еди́нъ** (rusky **оди́нъ**), **ези́къ** (rusky **язы́къ**). V různých krajinách bývá různý přízvuk a tím různá výslovnost, neboť také v bulharštině závisí výslovnost velmi často na přízvuku. Tak říkají jedni **рѣка́**, jiní **рѣ́ка** = rjaka. Bezpřízvučné **е** zní v nářečích jako **i**: **теле́** zní tu tyle, **те́ле** pak teli. Bezpřízvučné **о** zní v okolí Šumenu jako **u**: **бога́тъ** zní tu bugat.

Znaky bulharštiny.

1. Bulharština má polohlásku jer: **сънъ**, **лъвъ**, **мѫжь**, **кни́га**.

2. Nosovek bulharština nemá (vyjma řídké zbytky jako ve slově **пендесе́** vedle **педесе́** pa-

desát). Staroslovenské ę nahrazuje hláskou e: **меco** (starosl. męso), **време** (starosl. vrêmę). Za staré ą má jer (ve výslovnosti): **мѫжъ, рѫка.**

3. Českému *c* ve slově svíce (světja), pec (pekti) odpovídá bulh. št: **свѣщь, пещь.** Českému *z* ve slově meze (medja) odpovídá bulh. žd: **межда, сажди** saze. Spřežky št a žd jsou hlavní oporou hypothesy, že stará slovenština byla řeč starých Bulharů.

Zajímavé jest bulharské tvarosloví. Bulharština má člen jako němčina, frančina atd. a připíná jej vzadu ku slovům. Místo *ta žena* (das Weib) říká se **женáта,** místo *ten orel* **орéлътъ** orelat, místo *to pole* **полéто.** Římská vláda (die römische Regierung) se překládá: **римското правителство.**

Bulharština nemá již našeho skloňování (netvoří pádů). „V Praze" překládá se **въ Прага,** dům otce (otcův) = **кѫщата на бащáта** (sr. něm. die Lage von Rom). Slovo **женáта** skloňuje se:

Nom. Akk. **женáта** (žena, ženu)
Gen. Dat. **на женáта** (ženy, ženě)
Vok. **жéно**
Lok. **въ женáта**

Instr. съ женáта

Podobně množné číslo женúтѣ

Za to zachovala bulh. aoristy a imperfekta: несохъ (aor.), несѣ́хъ (imperf.).

Infinitivu nemá: nahrazuje jej větami. Za naše: chci *čísti* říká se: chci abych četl úскамъ да четѫ́.

Budoucí čas se opisuje pomocí slovesa chci: budu psáti = щѫ пишѫ, budeš psáti = щѫ пишешь atd.

Bulharské čtení.

Каквó е врéмето? Jaké je počasí? — Днéска е дóста хýбаво (pěkně), нъ (ale) вчéра е билъ голѣ́мъ дъждъ. — Говóрите бѣлгарски? — Разбúрамъ сúчко (rozumím všecko). — Кóлко врéме се ýчите бѣлгарски? — Каквó úскате, господúне? (co chcete, pane?) — Добрó ýтро; какъ сте? (jak se máte?) — Лéгка нощь (dobrou noc).

Příchod Bulharů na Balkán.

Od *Marina Drinova.*

Въ 679 (шесть стóтинъ седьмдесé девéта) годúна Аспарýхъ е премúнѫлъ (přešel) съ

свóята óрда на югъ отъ Ду́нава, гдѣто въ скóро врéме е покори́лъ Севéрянитѣ и дру́гитѣ седьмь славéнски племенá, които бѣхѫ се посéлили (osadili) мéжду Балкáнътъ, Ду́нава и чѣрното морé. Катó (když) съедини́ подъ властьтá си (pod svou moc) тѣзи (tato) óсемь племенá, Аспару́ховата дружи́на чрезъ товá (skrz toto, tím) полóжи начáло за обединя́ваньето (položila počátek k sjednocení) на славéнскитѣ племенá (slovenských plemen) по всúчкий Балкáнский полуóстровъ въ еднó политúческо тѣло. Тáзи държáва (tato říše) прие́ и́мето (přijalo jméno) на завоевáтелната Аспару́хова óрда (výbojné Asparuchovy ordy), коя́то полóжи пѣрвий кáмикъ въ нейното основáние (k jejímu založení), нарéче се Бѣлгарско цáрство. Отъ тогáва (od té doby) племéннитѣ назвáния на тѣзи славéнски племенá, изъ които възни́кна тáзи държáва, захвáнахѫ да исчéзватъ (počala mizeti). А пакъ сами́тѣ Бѣлгаре, т. е. онáзи мáлка óрда или́ дружи́на, коя́то внесé (vnesla) мéжду раздробéннитѣ славéнски племенá политúческото еди́нство, въ скóро врéме се затри́ (zmizela) мéжду многобрóйнитѣ (mnohočetné) славéнски племенá. Тъй (tak) се образóва (utvořil se) нáший нарóдъ.

Макáрь (ačkoli) и да прие́ (přijal) и́мето си отъ една́ ма́лка чу́дска о́рда, той (on) ни на́й-малко (nejméně) не веде́ родѣтъ си отъ нея а е потомо́къ на онѣзи многобройни Славе́не, които въ 6 и 7 вѣкъ напѣлнихѫ балка́нский полуо́стровъ.

VI.

Slovinština.

Slovinské (domácím jménem slovenské) krajiny jsou: jižní Štyrsko, část Korutanska (něco přes čtvrtinu), Krajina bez mála celá, Pomoří (Gorica, Gradiška, Terst), část Istrie, západních Uher a západního Charvátska (županie Varaždinská, Križevacká a z části Záhřebská). Řeč slovinská sluje také nářečím kajkavským od tázací náměstky kaj = co? naproti sousední charvátštině jako nářečí čakavskému (ča = co?) a srbštině jako nářečí štokavskému (što = co?)

Spisovná slovinština je nářečí krajinské, vzdělané hlavně pracemi Vodnika a Preširna. Sredíšče knjížne délavnosti je bíla Slovéncom kránjska dežéla, posébno pa njéno (její) poglavítno mésto: béla Ljubljána, píše Miklošič.

O slovinštině panuje u nás mínění, že je

nářečím pro nás ze všech slovanských nejtěžším. Mínění toto vzniklo tuším za příčinou slov obecného života nám nepovědomých jako miza stůl, ol pivo, brati čísti, tič pták, veža předsíň, klet sklep, klop lavice atd. V pravdě je nám slovinština sotva vzdálenější než charvátština.

Psaná slovinština nečte se tak snadno jako čeština, poněvadž neznamená ani přízvuku ani délky, leda výjimkou. Slovo svét zní různě podle toho, znamená-li svatý nebo svět. Psané *dal* vyslovuje se dau, psané *poln* zní povn, poun a pún.

Hlavní zvláštnosti slovinštiny.

1. Slovinština rozeznává krátké a dlouhé samohlásky. Krátké přízvučné samohlásky znamenávají se gravem: zèt (zeť); dlouhé přízvučné akutem: tát (zloděj), péta (pata), někdy stříškou: golôb (holub). Samohlásky bez přízvuku nejsou téměř nikdy dlouhé; jenom přízvučné samohlásky bývají zároveň dlouhé. Které samohlásky jsou dlouhé a které krátké, nedá se zahrnouti do několika pravidel.

2. Za české pohyblivé *e*, vlastněji za staroslov. polohlásky ъ a ь má slovinština buď *e*,

buď *a* nebo nic: dež (dъždь, déšť), mah (mъchъ, mech), san (sъnъ, sen), ta (tъ, ten), orel (orьlъ), kupec, temà (tьma), dan (dьnь), vas (vьsь), ves (vьsь, všecek), pas (pьsъ). Sourodá charvátština mívá na těchto místech *a:* san, pas, dan.

3. Za staroslov. jať (ѣ) má slovinština *e*. Toto *e* je buď dlouhé buď krátké. Dlouhé ê (z jati) zní jako *e* blízké k *i* (jako francouzské *é* v été nebo maďarské *é* v szép): svêt (starosl. svêtъ, svět) zní asi své[i]t, svêča, trêska (tříska), oblêka (oblek), beseda (slovo), dête (dítě), vêk. Jindy je *e* (z jati) krátké: človek (stsl. člověkъ).

Slovo v é r a zní prý všude jako české v í r a.

4. Také za nosovku ę má slovinština dlouhé nebo krátké *e*. Dlouhé toto *e* zní jako naše: svet (stsl. svętъ, svatý) zní svét, kdežto svet (za svêtъ) jako své[i]t se vyslovuje; gréda, kléčati (vysl. kléčaty), kléti, péta; krátké *e* (z ę): ječmen (jęčьmy nebo jęčьmenь), jezik (językъ).

Druhé nosovce odpovídá *ó, o:* rôka zní róka (rąka), móka (mouka), môž (mąžь), pôt (pątь, cesta), bôdem anebo staženě bôm (budu), bôdeš, bôš, bôde, bô atd. Krátké *o:* moka (muka), toča (krupobití), goba.

Korutanci vyslovují posud nosovky: mjesenc, monka, ronka, pont, pajenk a pajek (pavouk).

5. Slovinské *i* zní vždy jako české *y* a zastupuje oboje *i*, tvrdé (*y*) i měkké (*i*): slišati (vyslov slyšaty), dim (dým), miš, stríc, hvaliti (hvality). Měkké *ň* se znamená *nj*: ogenj (oheň), konj (koň, zní prý spíše kojn), konja, konju, konjem, konji; knjiga, njiva; Kranjec, kranjski (ne krajnski) od Kranj Carnia.

6. Za české *ch* píšou a vyslovují Slovinci *h*: hvaliti (chváliti), mah (mech), hiša (chýše), prehod (přechod), hotel (chtěl). Za české *h* mají jižní řeči *g*: starega starého, ganoti se hnouti se.

7. Slovinské *l* je dvoje: prostřední (české, německé atd.) *l* a měkké *lj*. Oboje můžeme vyslovováti jako naše *l*: Ljubljana, Ljubuša, ljudje, kralj.

L konec slova a před souhláskou zní jako *u*, někdy jako *o*: dal zní dau, vesel (veseu), volk (vouk, vovk, vūk), molčal (móučau, mlčel), solnce (sounce).

Slov. má samohláskové *r* jako čeština črn (černý), smrt, trn.

8. Českému *c* (pec, svíce) odpovídá slovinské *č* (jako v ruštině): peč, svêča, svêčnik, domači, telečji, mačeha. Českému *z* (z dj) odpovídá *j*: préja (příze, predja), saje (saze, sadje),

meja (meze, medja), žeja (staroč. žéza, žízeň, žedja), tuj (staroč. cuzí, cizí), jêj (jez), rojak (rodák), prirojen (přirozen), vojen (voděn), réjen (řízen, pořádán).

9. Za adjektivní genitiv *dobrého* má slov. dobrega. Nominální tvary (dobr, nemocen) zachoval toliko mužský nominativ jednotný: leposloven in znanstven list (belletristický a vědecký list), črnolas mlad mož (černovlasý mladý muž). Dále se rozeznává sládko vino (sladké víno) a sladkó vino (nomin. tvar: sladko víno).

10. Slovinština zachovala duál jmen i sloves: roba (dva otroci), konja (dva koně), polji (dvě pole), ribi (dvě ryby, plurál ribe), ta (ti dva), dobra (dva dobří), sva (my dva jsme), sta (vy dva ste), sta (oni dva jsou), kupujeva (my dva kupujeme), piševa (my dva píšeme), dêlava (my dva děláme). Celje in Maribor ste slovenski mesti. Ako slepec slepca vodi, oba v jamo padeta (padnou).

11. Specificky slovinské *kaj* = co má tyto tvary: gen. česa (čeho), dat. čemu, instr. čim a lok. čem; relativní *kar* = co má v gen. česar (čehož), v dat. čemur, instr. čimur, loc. čemur. Místo „kterého“ říká se ki ga, m. kterému ki mu atd.: mož ki smo mu dali = muž co sme

mu dali, kterému sme dali. Novější zavádějí za ki ga kterega atd.

12. Aorist a imperfektum slovinština pozbyla.

Slovinské čtení.

Přísloví. Člòvek obráča, Bog obŕne. — Dosti besedí dóbrega ne rodí. — Sreča je opotóčna. — Ni krúha brez trúda. — Ógenj in vóda dóbro slúžita, pa húdo gospodárita. — Kákoršna slúžba, tákoršno pláčilo. — Bólje verjéti svójim očém kot tujim ušésom. — César nímaš v glávi, móraš iméti v pétah. — Dóber počétek je pol déla. — Laž imá krátke nogé. — Kar tébi ni drágo, ne délaj drúgemu. — Kónec délo hváli.

Pohádka o bídě*).

Trijé knéžji sinóvi odpotújejo z dóma ískat nadlóge (bídy). Pridejo do velíkega lésa in stópajo napréj in napréj po njém. Dohití jih téma in tréba jim je pomísliti, kjé bi prenočíli. Dólgo glédajo ali nikjér ne mórejo nájti méhkih póstelj,

*) Pohádku tuto vzdělal z českého originálu u Radostova (v Praze, 1883, str. 536—540) prof. Řehoř Krek v časopise Kresu r. 1883.

na kterih so domá spávali. Poskúšajo kako bi se spálo na gólih tléh áli vsélej zópet vstánejo, dókler ne léžejo pod vótlo drevó na méhki mah. Ali jédva zadrémljejo, kár se začúje rjovénje dívje zverjádi. Prestrášeni vstánejo in zlézejo na drevésa, kjer jim je bílo prebíti vso noč. Téžko pričákujejo jútra in ko je pričákajo, vstánejo in blódijo potém ves dan po lésu láčni in utrújeni. Veséli so bíli, da so mógli z dívjim sádjem (ovocem) glad potolažíti. Zvéčer so mórali zópet na drevésa, na kterih so se le mógli téžko držáti, kájti spánec jih je premagovál. Drúgi dan in trétji še níso mógli iz lésa in ko mu slédnjič véndar prídejo do kónca, zadéne je nóva nesréča (neštěstí). V tem kráji namréč lovíl je strašánsk velikán zveríno, któro so mu ljudjé zgánjali, in zdaj se je blížal lésu prav na tem méstu, kjer so bíli knéžiči. Skríjejo se za velíkim hrástom (dubem), ali velikán opazivši jih zagrmí nad njimi: „Le ven vi zeméljski črvíči.“ Óni ubógajo, a hrust z veséljem jih opazujóč mláskne z jezíkom in právi: „Kaj hóčete túkaj?“ Óni odgovoré, da hódijo po svétu, ker bi rádi nadlógo upoználi. „No tú vam mórem bíti posébno na uslúgo, — le pójdite z máno,“ zavpíje velikán hrohótom, da se je dálec po lésu razlé-

galo. Sílno prestrášeni stópajo za njím in prídejo do prav globóke pečíne. Ker si ne úpajo vá-njo, príme vsákega zapóred z dvéma pŕstoma in ga dóli vŕže ter naposléd sam za njími stópi. Knéžiči zapázijo, do so v velíkej pečíni, kjer je bílo kákih sto skópcev ter óbrova póstelj in ognjišče. Zaukáže jim ógenj unétiti in ko je bílo to storjéno, se zadére: „Ktéri je najstaréjši izmed vás?“ „Jaz“ oglasí se najstaréjši. „Tedáj ga vídva mlájša ubíta,“ zaukáže velikán. Ker téga nóčeta, zagrábi in zadávi sam najstaréjšega, natákne ga na rážanj ter na dveh rázsoháh položí na ógenj. Ko je bil nekóliko péčen, snáme ga in pojé z največjo slastjó. Takísto storí tudi s srédnjim. Potém se vŕže na póstelj, bŕzo zaspí ter záčne smrčáti, da se pečína strésa. Med tím premišljuje mlájček, kakó bi se dálo óbru uíti. Uhód do pečíne je bil takó visók, da bi nikákor ne mógel do njéga, a drúgega izhóda iz pečíne ni bílo nobénega. Gléda sem in tjá, áli ko se mu zdí vse zastónj, potégne meč in iztákne óbru očí. Le-tá zarjóve, skóči kvíšku in zavpíje razjárjen: „Le čákaj ti gad, gŕdo ti bódem to pопláčal.“ Nató hlástne z rokámi po knéžiči, da bi ga zagrábil, ali tá skóči med skópce in se vsélej ógne, dási mu je čésto prav blízu. „Takó

bi se láhko ves dan igrála," právi velikán in záčne skópce iz pečíne metáti. Knéžič se príme nékega skópca in velikán ga z njim vŕže na pláno. „Vendar sem te prevári1," právi mladéneč. „Ker si takó premetén, ná nékaj za zpomín," právi résno velikán in mu vŕže dragocén pŕstan. Knéžič ga natákne, ali tá hip zakričí velikán: „Pŕstan kje si?" „Tú sem" odgovorí pŕstan sílnim glásom. Velikán se spustí za knéžičem, ki beží kólikor móre; áli óni mu je bil že za petámi, kájti pŕstan neprestáno kričí: „Túkaj sem." V tej zadrégi hóče mladéneč pŕstan snéti, áli ker téga nikákor ne móre, odgrízne prst in ga vŕže s pŕstanom vred dáleč od sébe. Ko ga po glásu velikán nájde, právi: „Gléj na gáda, rajši si je pŕst odgríznol! Pa túdi dóbro; bódeš vraj láhko domá máteri pripovedovál, kaj je nadlóga."

VII.

Maloruština.

Malorusů (Rusínů) je přes 17 milionů; Velkorusů je asi dvakráte tolik, přes 34 milionů. V Rakousku žije Malorusů přes 3 miliony a to ve východní Haliči, v části Bukoviny a v severních Uhřích.

Podle posavadních vědomostí rozeznáváme troje skupení maloruských nářečí: 1. nářečí červeno-ruská (halické, karpatské a podolsko-volyňské), 2. ukrajinská a 3. poleská.

Spisovný jazyk maloruský stvořil z nářečí ukrajinského Kotlarevský (1769—1838) a stoupenci jeho Kvitka, Vovčok, Kuliš, Nečuj, Ševčenko (1814—1861), Kostomarov a j. Jazyk tento přijali s nepatrnými změnami haličtí Rusové (Marcian Šaškevič 1837, Feďkovič, Mogilnicki). Však brzo vyskytli se protivníci tohoto nového jazyka spisovného a vraceli se k starému pravo-

pisu a jazyku církevnímu. „Nemajíce jednotného jazyka a pravopisu užívají Rusíni v úřadech, ve školách a vůbec v městech jazyka polského.“

Officielní pravopis halických Malorusů ustanoven jest v Osadcově Grammatice ruského jazyka (3. vydání, Lvov, 1876). „Tímto pravopisem vycházejí všechny maloruské učebné knihy a publikace literárního spolku Prośvita*).“ Tento pravopis zakládá se celkem na pravopise ruském, jest tedy více historický než fonetický. Malorusi v jižním Rusku píšou však pravopisem čistě fonetickým.**)

Maloruštinu pokládají vůbec za zvláštní řeč, nikoli za nářečí velkoruštiny. Vesničan ruský z okolí města Haliče nerozumí prý ruskému vesničanu z okolí moskovského.

Maloruská abeceda má podle Osadcovy grammatiky 36 písmen jako velkoruská, totiž: а, б, в, г = h, д, е, ж, з, и, і, й, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ъ (sluje jor), ы

*) Z listu prof. na Lvovské univ. E. Ogonowského ke mně ze dne 9. ledna 1884.

**) Fonet. pravopis Kobylańského v překladu Evangelia Lukášova (nákladem bibl. společnosti) nenašel posud žádného přívržence.

(sluje jory), ь (jir), є = je, ѣ = ji, ю, я, ѳ = t, ѵ = i, v.

1. Písmeno г se čte jako h: головá čti hołová (čárkou znamenáme přízvuk, dlouhých samohlásek není); говорити hovoryty, гóлосъ hołos. Toliko v cizích (na př. polských) slovech jest г = g: ґанокъ ganok (Gang), ґатунокъ (Gattung), ґрунтъ, ґвалтъ.

2. Písmeno е jest tvrdé *e;* slovo поле čteme połe, плести zní płesty, конемъ zní konem.

є (*e* s jazýčkem) jest *je:* єва jeva, євангеліє jevanhelije, доброє dobroje (dobré), зеленоє zełenoje, купує kupuje, купуєте, єго jeho, єму, ємъ, моєго mojeho, моєму, чиє (čí) atd.

3. Tečkované і píše se před samohláskami a před jotou jako v ruštině: великій, добріи čti dobriji (dobří), помóчію (pomocí), євангеліє atd.

Dvounohé и má dvojí hlas, jako *i* a jako polské *y*. Na počátku slova (имя) a před samohláskou (сіяти) zní jako i (měkce). Tečkované і, jež stojí vždy před samohláskou, jest tedy měkké i. Po samohláskách (мо-ихъ, поити) zní и jako *ji:* mojich, pojity.

Množný nominativ mužský přídavných neurčitého zakončení jako добрî (dobři), краснî (krásni), великî (velici) znamenají stříškou. Za-

končení určité jest **добріи** (dobří), **красніи, великіи.**

Po souhláskách se vyslovuje **и** jako polské *y* (tvrdě): **мило** zní myło, **зима** zyma, **ходити** chodyty, **кости** kosty.

4. Písmeno ô zní jako i: **кôсть** čteme kisť vl. kiść, **стôлъ** stył, **дôмъ** dym (v Haliči dim), **сокôлъ** sokył. Toto ô = i shledáváme nejčastěji v zavřených (souhláskou) slabikách: **кôсть;** v otevřených slabikách zůstává *o:* **ко-сти, сто-ла.** Toto ô sluje sevřené. Sevřenému maloruskému ô odpovídá polské sevřené ó = u (stół) a české *ů:* stůl.

5. Jor (**ъ**) a jir (**ь**) nejsou v maloruštině písmena (hlásky), nýbrž znaky. Jor se píše na konci slov po tvrdých souhláskách: **панъ** pan, **вôлъ** vył (vůl), **городъ.** Slovo ob-jem píše se **объемъ,** ad-jutant **адъютантъ.** Tu je **ъ** dělidlem.

Jeříkem se změkčují souhlásky: **дь** = ď, **нь** = ň, **ть** = ť, **рь** = rj, **ль** = l (polské), **ць** = ć (polské), **сь** = ś (polské), **зь** = ź (polské): **кôнь** kiň, **бôль** bil, **кôсть** kisť, **лебедь** łebeď, **князь** kňaź, **гусь** huś, **людьми** ljuďmi, **купець** = kupeć.

Uvedených osm změkčitelných souhlásek (**д, н** atd.) zní měkce před měkkými samohlás-

kami, to jest před **я, е, ѣ** = ji, io, **ю; тяжко** ťažko, **десять** = deśať, **сюды** = śudy, **хлопцю** = chłopću, **тѣло** ťiło, **сіого** = śoho, **гнѣздо** hnjizdo (jako české hnizdo s krátkým i), **маліованый** = małovanyj.

Halické nářečí zanedbává měkčiti **р**: **господара** (hospodara) místo ukrajinského **господаря, вару** (vařím) m. ukraj. **варю.**

Písmeno **л** zní před souhláskou (**волкъ**) a v příčestích na *l* jako *v* anebo *u:* vovk, vouk, **шолкъ** (hedbáví) jako šovk, šouk, **столпъ** (sloup) jako stovp, stoup, **полный** jako povnyj, pounyj, **писалъ** jako pisav, pisau, **ходилъ** jako chodyv, **казалъ** atd.

6. Jory (**ы**) zní jako ruské nebo polské *y:* **мыло** (mydlo), **рыти** ryty atd.

Po **г, к, х,** poněvadž měkkých, následuje úzké **и: нагій, великій, сухій, хитрый.**

7. Maloruské jať **ѣ** transkribováno jest v abecedě spřežkou *ji*. Jako *ji* zní na počátku slov: **ѣду** jidu, **ѣсти** jisty. Po souhláskách je **ѣ** měkké i, které souhlásku předcházející změkčuje. **дѣло** čteme diło (foneticky psáno **дьіло**), **мѣсто** čti misto, **на водѣ** na vodi, **лѣсъ** lis (fonet. **льіс**), **бѣда** bida (fon. **біда**), **снѣгъ** snih, **желѣзо** želizo, **дѣти** dity (foneticky **дьіти**), **стрѣла** strilá.

Kromě těchto pravidel třeba ještě šetřiti přízvuku a spodoby souhlásek. Slovo звѣзда píšou foneticky зьвізда t. j. źvizda: od měkkého vi měkne také předcházející з čili: з spodobuje se k následujícímu měkkému vi. Slovo свѣтъ píše se fon. сьвіт, святый сьвјатиј anebo сьвьатиј, кôсть кисьть t. j. kiść, мýдрость se čte mudrość. Podobnou spodobou vyniká polština: święty, samotność. Patrno, že se knihy foneticky psané snáze čtou nežli knihy s historickým pravopisem.

Ogonowski (Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, Lvov 1880) pokládá také běloruštinu za nářečí maloruské. Běloruština panuje v gubernii Vitebské, Smolenské, Mohilevské, Minské, Grodenské a Vilenské.

Prof. Baudouin de Courtenay (Podròbnaja programma lekcij, Kazaň, 1881) počítá běloruské nářečí k velkoruštině a vytýká tyto hlavní znaky běloruštiny:

1. Běloruština má toliko *h* jako mnohé velikoruské hovory: bahatyj.

2. Měkké souhlásky ć místo ť (cicho ticho), dź místo ď (dźeń den), pak ś, ź.

3. ł konečné zní jako *v*, *u*: buv byl, vavčok (vlček).

4. Bezpřízvučné *o* zní jako krátké *a:* bahátyj, staraná (strana). Bezpřízvučné *e* jest *a:* zamljá (землй).

Maloruské čtení.

Молодôсть буйнôсть, а старôсть нерадôсть. — Добре все умѣти, а не все робити. — Зъ малой искры великій огонь. — За мое жито еще мене бито. — До готового хлѣба знайде ся губа. — Кто стае ся медомъ, того мухи съѣдятъ. — Мудрымъ никто не уродивъ ся. — Кождый край мае свôй обычай. — Кожда птиця свое гнѣздо хвалитъ. — Кожда голова свôй розумъ мае. — Одна ластôвка весны не робитъ. — Хвальба сорочки не дасть. — Смотри кôнця кождôй справѣ. — Коли хочешь пріятеля позбути ся, то му позычь грошій. — Хто нотопае, той ся бритвы хапае. — Двомъ панамъ тяжко служити. — Свôй свому завсѣгды радъ. — Вола вяжутъ мотузомъ, а чоловѣка словами. — Очи би ѣли, а губа не хоче. — Легше говорити якъ робити. — Вовкъ лежачи не утые. — Добре довго ся памятае, а злое еще довше. — Кто богато говоритъ, той мало робитъ. — Где тобѣ радй,

тамъ рѣдко бувай, а где не радû, тамъ не заглядай. — Якъ кто дбае, такъ и мае. — Чимъ дальше въ лѣсъ, тымъ бôльше дровъ. — Доси збанокъ воду носитъ, доки му ся ухо не урве. — Лучше кривду терпѣти, якъ дѣлати. — Лучше не обѣцяти, якъ слова не додержати.

VIII.

Slovenština (uherská*).

Spisovná slovenština je živé nářečí středních žup slovenských: Dolní Oravy, Liptova (Svatý Mikuláš), Turce (Svatý Martin), Zvoleně, Novohradu, Gemeru, Hontu. Tudy se říká, že spisovná slovenština vzrostla z nářečí liptovsko-turčanského.

Na Nitransku, Trenčínsku a Prešpursku mluví se nářečím československým, na Špišsku a Šáryši polskoslovenským.

Tvar (oni) vidí zní
ve spis. slovenštině: vidia (vysl. viďja),
v nářečí českoslov.: viďá
v nářečí polskoslov.: vidzja.

Pravopis a tvarosloví nynější spisovné slo-

---

*) Pomocí p. Jar. Vlčka.

venštiny ustálili na filologickém sjezdu Prešpurském r. 1852 prof. M. Hattala, Hodža, Viktorin, Hurban a j. Grammatické základy řeči této položil Hattala ve své latinsky psané mluvnici slovenské (V Báňské Šťávnici 1850) a v Mluvnici jazyka slovenského (V Pešti, a v Báňské Bystřici 1864 á 1865).

Slováci, zejména katoličtí, uchylovali se ode dávna více od spisovné češtiny než od jejího pravopisu, zaměňujíce čím dále tím častěji české tvary zachovalejšími slovenskými. Výslovně však zřekli se jí teprve r. 1787 působením Antona Bernoláka. (Hattala, Mluvnice jazyka slovenského, str. 15.)

Slovenština má (dle Hattaly) 42 hlásek. Slovenských písmen, jichž v české abecedě neznamenáme, jest sedm následujících:

ä, ô, dz, dž, l', ĺ, ŕ.

1. Písmeno ä čte se asi jako široké *e*. Slovo pät zní téměř peť, zevrubněji pe^{a}ť, to jest, vyslovujíce *e* nastrojujeme mluvidla maličko na *a*. Písmeno ä zastupuje staroslovenskou nosovku ę (pętь, rusky pjať) a to obyčejně po retnicích (p, v, m, b): päta, väčšina, deväť, sväzok, hovädzí, pamäť, mäso, semä, imä, najmä, mäkko. Za *tebe*

má slov. tebä (rusky tebja), za *sebe* sebä (rusky sebja).

ä se dlouží v *ia:* päť (pět) — piaty (pátý), pamäť — pamiatka, väčšina — viacej (více.)*)

2. ô zní jako *u°*, tak že *o* málo slyšíme, a odpovídá českému kolečkovanému *ů:* kôň (kůň), stôl (stůl), spôsob, vôz, môžem (mohu). Jsóu však některé výminky: dubov (dubův), dubom (dubům), môcť (moci).

3. Slabiky de, ne, te znějí měkce jako dě, ně, tě. Slovo budete zní budětě, padnete zní padnětě, vidíte vidítě. Tento spůsob psaní zachováváme v češtině toliko ve slabikách di, ni, ti; slovenština však také ve slabikách de, ne, te; die, dia, diu atd.: vidia zní viďja.

Tvrdé jest *e* toliko ve slovech *ten* (teraz = nyní, teda, vtedy, temer, teprv), *onen*, *jeden* (jedon) a *žiaden* (žiadon), poněvadž tu z tvrdé hlásky vzniklo, pak v koncovkách jmen přídavných: krásne, krásneho (místo dlouhého *é:* krásné, krásného).

4. Slovenština má dvoje *l*, tvrdé *l*, a měkké l' = lj. Rozdíl tvrdého a měkkého *l* není tak

*) Znak ä vzat tuším z něm. transkripce ruštiny. Němci transkribují bezpřízvuké ruské ja svým ä.

patrný jako v polštině a ruštině; tvrdé *l* vyslovujeme jako naše *l*.

Samohláskové *l* a *r* bývá také dlouhé: vĺča (vlče), sŕňa (zdrobnělé od srna), stĺkať (stloukati), zdŕžať (zdržovati).

5. dz vzniká z dj: hovädzí (hovězí, hovadí), hrádza (hradja, hraditi), hádzať (házeti, hádjeti), prirodzene, medzi, schôdzka (choditi, schádjeti), prechádzať. Za dat.-lok. slov jako noha: nodze říká se z pravidla nohe, dráhe, vláhe atd.

6. Za české slovo „krásné" říkají Slováci krásne, za české „nazývá", „nazýváme" říkají nazýva, nazývame. To jest: Slovenština dvou dlouhých slabik jednu vedle druhé pravidelně netrpí, krátíc vždy druhou z nich (Hatt.). Krátkému ä (päť) odpovídá dlouhé *ia* (piaty, pátý); krátkému *a* (z ę: desať) tolikéž *ia*: desiaty; *e* se prodlužuje v *ie*: nesú — niesť (nésti), viezť (vézti), veriť (věřiti), viera (víra). Výminkou z tohoto pravidla jest ženský instrumentál: krásnou bránou.*)

7. Slovenská kvantita liší se nejednou od české; tak jsou všecky jednoslabičné genitivy množné dlouhé: hora — hôr, ryba — rýb, žena

*) Také my čteme psané krásný jako krásny.

— žien, kniha — kníh, brada — brád, ruka — rúk, srna — sŕn, zrno — zŕn, čas — čias (= časův). Podle toho také matiek (matek), dasák (desek), stodôl (stodol), zahrád (zahrad).

Jiné odchylky: dcéra, kameň, krava, kládol (kladl), niesol (nesl); delo má v množném nom. delá, pole má polia.

8. Za staroslovenské polohlásky ъ, ь mívá slovenština *o*, *e* a někdy *a:* lož (lež), piatok, sväzok, celok, lev, otec, daska i doska, dážď, synak. Vkladné *o:* riekol (řekl), niesol (nesl), kládol (kladl).

Skupeniny mezisouhláskové lъ, rъ atd. nahrazuje pravidelně samohláskovými *l*, *r:* dlh (dluh), stĺp (sloup), slnce, tlstý, žlč, žlna (žluna), žltý, krv, krst (křest).

9. Za nosovku starosl. ę klade slovenština *ia* (*a*): dieťa (stsl. dêtę), tiahnuť, mesiac, vĺča. Po retných (*p*, *m*, *v*) v krátkých slabikách ä: päť, pamäť, deväť, kúpä místo kúpia (oni koupí).

10. Hrdelnice *h*, *ch*, *k* se před *e* (místo *ě*) nemění právě tak jako v ruštině: na nohe, po streche, v ruke; dále před *i:* matkin, macochin, mnohí (mnozí), velkí (velcí), tichí (tiší). — Za české chycen říká chytený (to jest chytěný), za souzen súdený.

11. Písmen *ě*, *ř* slovenština nemá. Za *ě* píše se *e*: človek, verný, v dome; po *d*, *n*, *t* slyší se ovšem *ě*: decko, nemý, v kúte. — Českému *í* (z *ě*) odpovídá sl. *ie*: viera (víra, věrou), miera (míra, měrou), dieťa (dítě, děti). — Českému *ou* často *ú*: nesú.

12. Slovenština nepřehlasuje říkajíc: čakať, čaša, priadza, zajac, cudzí. „U Slovákov len *cítiť* a *včil* možno bezpečne pokladať za prehlásky“ (Hatt.).

Slovenské čtení.

Složení zbraně u Világoše 1849.

Z rozprávky ruského vojáka v Slovenských Pohľadech 1883.

Hop, Petrov! Nič si mi neriekol o složení zbrani pri Világoši! Bol si pri tom?

Bol som, pane môj! My sme jim kone odberali, a pechota a pušky jích na vozy kládla. Pamätný to deň pre mňa. Jako dnes, pamätám sa, ťahali sme jim oproti na deň Spása. Prišli sme na veľkú rovinu, ďaleko boly modré, nevysoké hory. Deň bol krásny. Na stepi postavili sme sa do bojovného poriadku — no Vengrov

nebolo vidno. Pieklo nás, pieklo. Mnohý z nás i zamdlel od horúčosti. Vody nebolo.

Razom vidíme pred sebou prach! Ej, či bilo naše srdce! Každý myslel na strašný boj.

Išli, išli — a nebolo jim ani konca. Prach hustým oblakom zastal nad nimi. Možno bolo jich vyše 30.000. Postavili sa proti nám.

My sme sa tiež prihotovili! Delostrelci zapálili lunty — tak na každý prípad, prozretel'ne. My dumali: možno, že Venger hovorí, že chce sa poddať, no snáď to len tak na oko, a v skutku bitku s nami počne. Niet, čestno sa držal. Dlho oni čakali i s Görgeyom na nášho grófa (Rüdigera). Jích dôstojníci prichádzali k naším a ruky jim podávali. Ja som bol pridelený ku suite grófovej, a tak som viacej videl než iní.

Jako vyzeral Görgey?

To človek ešte nie starý — možno 35 rokov. Oblečený bol veľmi prosto — nepovedal bys že to generál, a ešte hlavný. Jeho štáb ale bol veľmi cifrovaný.

Zaznelo kommando i počali sa rovnať. My sme s grófom k nim podjechali. Jích muzika počala hrať — oficíri salutujú — mužstvo kričí éljen — toľko značí, čo u nás urrá! Görgey chcel dávať grófovi šabľu — no on ju neprijal.

Gróf obišiel na svojom koni jích rady, a velel zbraň zložiť.

Muzika zatíchla: „K nogie! sabli v nožny!“ zakomandovali nám. Taká tichosť povstala, pane, jakoby všetko bolo okolo vymrelo.

„Štandarty vpered! Konnica sliezaj! Oružie snimať!“ veleli.

Nuž — čo bolo robiť. Však oni vedeli, čo sa má stať. A predsa jim ľúto prišlo, keď už prišlo k dielu.

Počali zbraň zo seba skladať a hádzať na kopy. Niektorý skladá ju ticho a vzdychá, iný hreší a hádže ju o zem. Iný láme sabľu na kolene — trach — trach — kusy jej hvižđia povetrím. Mnohí vraj i svojich koňov postrieľali. Šum, krik, plač — pane môj! Mnohí jích dôstojníci plakali nahlas.

Veru horko bolo hľadeť na všetko toto. Najmä potom, keď už zástavy a štandarty počali naším oddávať. Mnohí sa križovali, mnohí plakali. A jích muzika tak žiaľno hrala, jakoby chcela dušu z človeka vytiahnuť.

Taras Bul'ba (Pohľady 1883).

Gogoľov Taras Buľba prestal byť dávno predmetom kritiky. Niet vzdelanej reči v Europe a Amerike, v ktorej by nebola povesť táto preložená; Gogoľov Buľba stal sa duševným majetkom celého vzdelaného okršleku zemského. Medzi najvýtečnejšími dielami rozpravnými všetkých národov skvie sa i Taras Buľba.

Gogoľ hodil sa bol na historické študium, a chcel napísať historiu Malorossie, zvláštne historiu kozáctva a tých bojov, ktoré ono podstúpilo proti svojím početným nepriateľom. Na kozáckych prsiach lámaly sa oštepy divokých Asiatov, medzitým čo západ v pomerne tichom zálive plavil sa ku brehom kultúry. Koľko tatarských nábehov na Europu zastavili kozáci? Ktoby to vedel — my len to vieme, že vďačnou jim za to Europa nebola.

No historické štúdia Gogoľove nepriniesly síce čo plod historiu Malorossie a kozáctva, no priniesly Taras Buľbu, povesť, založenú na historických základoch, ktorá možno má väčšiu cenu, a vplývala mohutnejšie na umy a srdcia ľudské, jakoby to bola robila i tá najduchaplnejšia historia Malorossie.

V povesti tejto zrkadlí sa celý onen divý ritiersky čas, celá tá bujará sila, tá neskrotená žížeň po činoch slavných. Sám starý Taras je prototypom širokej, bujnej, a predsa šľachetnej prírody kozáckej so všetkými vadami a cnosťami toho veku. V ňom i surové zurvalstvo, i bohatierska veľkodušnosť, i dobrota srdca, súsediaca úzko s ukrutnosťou, keď zašľahaly v duši jeho plameny pomsty.

Povesť je čisto epická: zo samých dejov a činov vylupujú sa postavy a charaktery tak vypuklo, že žiaden čitateľ nezamení ku pr. Andreja s Ostapom. Pravda, najvypuklejšie kreslený je sám Taras. No krásne sú i jednotlivosti: lúčenie sa matere, opis stepy, opis oboch synov Tarasových. Celé zaujíma, chytá človeka, tak že neodložíš knihu z ruky bez toho, že bys ju neprečítal do konca.

IX.

Lužická srbština.

Srbové lužičtí v Sasích (přes 60.000 duší) a v Prusích (přes 100.000 duší*) mluví dvojím dosti různým nářečím: horno-lužickým v Horní Lužici a dolno-lužickým v Dolní Lužici. „Spojení obou nářečí jest na ten čas nemožné, poněvadž není žádného společného politického nebo společenského středu.“ (M. Hórnik).

Pravopis hornosrbský (hornolužicko-srbský) utvořil se podle českého a polského. Hlavní zvláštnosti hornosrbské ortografie a výslovnosti jsou tyto:

1. Hornolužická slova mají jako česká přízvuk na první slabice: Budyšin, časopis. Dlouhých samohlásek (slabik) není: prawo (česky: právo), přičina (česky: příčina), domjacy (domácí).

---

*) Podle ruského generála Ritticha je lužických Srbů toliko 136.C00.

2. Hornosrbské písmeno ě zní jako i^e, t. j. jako i s následujícím slaboučkým e. Můžeme je vyslovovati jako i, y: rěč vysl. ryč, lěs čti lis, hnězdo čti nizdo, jěsć (jísti) čti jisč, Pětr čti pitr. Vedle rěč píše se zhusta ryč. Naše slabika ně vyjadřuje se spřežkou nje: njedam (nedám). Z příkladu hnězdo = nizdo vidíme, že srbské h oněmělo jako někdy naše: hvězda = vězda, hřbet = řbet.

3. Hornosrbské ó zní jako u° t. j. u s následujícím slaboučkým o. Můžeme je vyslovovati jako u: hród zní rud, kónc (konec) jako kunc, tón (ten) jako tun, kóň vyslovujeme kuň. Podobně přešlo české ó (Tóma) napřed v dvojhlásku u° (Tuoma) a konečně v ů (Tůma).

4. Hornosrbské y zní jako polské tvrdé y (někdy slyšíme téměř e): zyma, ryby, pjenjezy.

5. Přetržené hornosrbské ł zní jako v, anebo snad lépe jako u: łuka zní jako vuka, połny (plný) zní povny, płód zní pvud, přikazał zní pšikazau (pšikazav); rjekł čte se rjek (česky také řek), móhł muu.

6. Hlásky č a ć, ž a ź české ucho sotva rozeznává, proto čteme ć jako č, ź jako ž: česćeny (ctěný) zní česčeny, ćopły (teplý) zní čopvy, dźeń (den) z. džeň, dźěło (dílo) z. dživo, dźěćo

(dítě) z. dźičo, hišće (ještě) hišče. Srb píše će tam kde my tě, te, dže tam kde my dě, de vyslovujeme. Srbskému č, ž odpovídá české č, ž: mječ meč, knježe (pane), česky kněže.

7. Našemu ř odpovídá ŕ a ř. Čárkované ŕ zní jako r: faraŕ (zní farar); ř zní jako š v slabikách kři = kši, při = pši, tři = tši (obyčejně tsi): tři zní tedy tsi, křiwda kšiwda, přičina jako pšičina.

8. Našemu náslovnému ch (chudý) odpovídá hornosrbské (poněmčené) kh: khudy, khory (chorý), Khoćebuž (Chotěbuz), khleb (chléb) zní téměř klib, żakhować.

9. Slabiky ki, hi, chi píšou se vždy s měkkým i (ki a gi má také polština a ruština; zdali také čeština?) na př.: pólski historik, knižki, knihi, suchi. Také slabiky ke, he, che, le jsou měkké: kě či kje atd. — Slabiky cy, zy píšou se vždy s y: wjacy (více), w Prazy, Němcy.

10. Za měkké ně píše se nje, za vě wje atd.: knježe (pane), njebudu, pjenjezy, w domje.

Ze zvláštností hornosrbské gramatiky vytkneme aspoň tři.

1. Horní srbština má duál: tón (ten), taj (ti dva), ći (ti); muž, mužej (dva muži), mu-

žowje; sym (jsem), smój (my dva jsme), smy (jsme). Sloveso jsem (sym) má tyto tvary:

1. sym (jsem)	smój (my dva jsme)	smy (jsme)
2. sy (jsi)	staj (vy dva jste)	sće (jste)
3. je	staj (oni dva jsou)	su (jsou)

2. Horní srbština zachovala aorist (minulý čas nesložený na otázku: co se stalo?) Sloveso přistupić tvoří tyto aoristové formy:

Sg. 1. přistupich duál: přistupichmój
2. přistupi přistupištaj
3. přistupi přistupištaj
pl. 1. přistupichmy
2. přistupišće
3. přistupichu

3. Horní srbština zachovala imperfektum (nesložený minulý čas na otázku: co se dálo, co bylo?) Sloveso khwalić má tyto tvary imperfektivní:

Sg. 1. khwalach duál: khwalachmój
2. khwaleše khwaleštaj
3. khwaleše khwaleštaj
pl. 1. khwalachmy
2. khwalešće
3. khwalachu.

Poznámka o dolnosrbštině. Dolnosrbská slova poznáme snadno podle těchto známek:

hornos.	**hłowa**	dolnos.	**głowa**
„	**dać** (dáti)	„	**daś**
„	**dźeń** (den)	„	**źeń**
„	**čas**	„	**cas.**

Hornosrbské čtení.

Jména dní v témdni jsou: njedźela, póndźela, wutora, srjeda, štwórtk, pjatk, sobota.

Úryvek z časopisu Łužica (z čísla 2, 1883). W Prazy staj (= jsou, duál) mjez (mezi) mnohimi druhimi tež dwaj pomnikaj, kotrajž (kteréž) mje wosebje (zvláště) dźensa (dnes) zajimujetaj (zajímají). Jedyn a to wjetši z tuteju (tu teju = tu těch, duál) pomnikow nam sławneho wójnskeho nawjednika čěskeho hrabju Radeckeho předstaja, druhi pak wulkeho rěčespytnika Józefa Jungmanna. Maršal Radecký dźerži (drží) z prawej ruku (pravou rukou dle něm. mit der rechten Hand) swój dalokowid a z lěwej dobyćeřsku khorhoj (vítěznou korouhev), a swěrni (věrní) wojacy, kiž (kteří) jeho ze sylnym ramjenjom (silným ramenem) na škiće (na štítě) njesu, so (se) z najwjetšej dowěru (s největší důvěrou) jeho rozhladnosći a wušiknosći (obratnosti) dowěrjeja (důvěřují); na podstawku su

štyri hłowne bitwy zapisane, kotrež je Radecký w italskich runinách (rovinách) swojemu kejžorej (císařovi — Kaiser) dobył. — Józef Jungmann sedźi trochu k zemi zhladujo (shlédaje) a ma w prawej rucy kosač (péro), kaž by rjekł (jako by řekl), zo (že) chce pisać; na podstawku stoji same mjeno: Józef Jungmann, a na zadnim boku je z wěncom wobdaty (věncem obklíčený — mit einem Kranz umgeben) napis: postajił Svatobor; z kóždeho boka stoji słowjanska lipa.

Slovo o Matici Srbské, literárním spolku založeném r. 1847. Do Maćicy Serbskeje móže kóždy w kóždym času přistupić, kiž lětny přinošk (příspěvek — Beitrag), štyri marki abo 2 (dwaj) florenaj w slěbrje, zapłaći, za čož so jemu kóždolětnje wudate spisy připósćełu (pošlou). Z cuzby sćełu (posílají) so pjenjezy direktnje pod adressu: An den Verein der Maćica Serbska in Bautzen, Kőnigreich Sachsen. Kommissionaraj (duál) towarstwa staj (jsou) knihikupc Fr. A. Urbánek w Prazy (za Čechi a Morawu) a knihikupc Pjech (Schmaler & Pech) v Lipsku.

Za nejstarší památku hornosrbské řeči pokládá M. Hórnik (Časopis Maćicy Serbskeje 1875) přísežní formuli srbských měšťanů

města Budyšína. Formule tato pochází z druhé pol. 15. století a zní v obnoveném pravopise:

Ja přisaham Bohu a našemu Nejgnadnjejšemu (nejmilostivějšímu) knjezu (pánu) knjezu... krali čěskemu a jeho gnadźe (milosti) dzědźicóm a wšicknym potomnym kralóm čěskim, burgermajstru a radźe toho města Budyšina, wěrny, posłužny a podany być wednje a w nocy, hdyž ja wot nich napominan budu, a při radźe stać w wšicknych wěcach, kotare woni za lěpše poznaju, jich lěpše pytać, a jich hórše wobwarnować; tak jak mi Bóh pomóz a jeho swjate slowo.

P o z n. Slovo přisaham je psáno v originále pſchiſaham, slovo při pſchy, tedy podle posavadní výslovnosti.

Počátky litevštiny.

Litvané jsou podle Šafaříka (Národopis) kmen původem, jazykem a povahou Slovanům nejpříbuznější. Sídla jejich prostírají se okolo velikého záhybu východního moře. Všech Litvanů počítá Šafařík roku 1842 okolo 2,380.000, z nichž veliká většina, totiž 2,224.000 do Ruska a toliko 156.000 do Pruska náleželo.

Litevština má troje hlavní nářečí, staropruské, litevské a lotyšské (Lotyšové bydlí všickni v Rusku). Nejdůležitější z nich je litevština.

Litevština nebyla nikdy veřejným (státním) jazykem. I v dobách rozkvětu litevské moci byla tu ruština jazykem úředním, od počátku pak 16. stol. polština. Na jazyk spisovný povýšena jest teprve koncem 16. století a to překladem katechismu. Litevština honosí se starou národní poesií; četné národní písně (dainy) povstávají podnes. První je odporučil literárnímu světu

Němec Lessing. První větší sbírku těchto písní vydal s německým překladem Rhesa v Královci 1825. Čelakovský přeložil tuto sbírku do češtiny. Jednu dainu pojal Jireček do své čítanky pro první třídu: Sirotek. Na zátoce z hloubky moře vystupuje skála, na té skále na vysoké zelená se doubek atd.

Do vědeckého světa*) uvedl litevštinu prof. August Schleicher. R. 1852 jsa tehdy professorem na universitě pražské cestoval nákladem vídenské akademie na Litvu, aby tu studoval litevskou řeč a roku 1856 vydal Grammatik der lithauischen Sprache s chrestomathií.

Stará pruština vyhynula teprve v druhé polovici 17. století. Domovem jejím bylo pobřeží mezi řekami Vislou a Němnem (s městem Královcem).

Za doby reformace dal vojvoda Albrecht luterský katechismus a agendu do pruštiny přeložiti, poněvadž tamní obyvatelé německy nerozuměli.

Jazykozpyt učí, že Slované a Litvané v dáv-

---

*) Ganz neuen Stoff hat er der Wissenschaft durch seine litauischen Studien zugänglich gemacht. Delbrück, Einleitung in das Sprachstudium (1880).

ných dobách předhistorických činili jeden národ a mluvili společnou řečí, litevsko-slovanskou. Tato řeč rozštěpila se časem na nářečí slovanská a litevská. Litevština zachovala mnohdy starší podobu slov než slovanština, proto lze ji nazvati v jistém smyslu jazykem předslovanským. Z toho patrna její důležitosť pro slovanského jazykozpytce: bez nějaké znalosti litevštiny nemůže nyní nikdo s užitkem čísti srovnávací grammatiky slovanské.

Litvané žijíce uprostřed mezi Slovany (Rusy a Poláky) a Němci přijali mnoho slov zvláště slovanských do své řeči: ubagas (ubohý), uliča (ulice), urédas (úřad), razbaininkas (rozbojník), buras (bauer, sedlák), kézas (Käse, sýr) atd.

Litevská výslovnosť.

Litevština má pohyblivý přízvuk (na různých slabikách). Přízvuk její shoduje se často s ruským, na př. galvà (hlava), rusky головá, akk. sing. gàlvą (vyslov galva), rusky гóлову; podobně ranká руκá, rànką (vyslov. ranka) рýку, sunùs (syn), sū́nų (vysl. súnu) syna atd.

Přízvučné krátké slabiky znamenáme gravem: galvà, rankà; přízvučné dlouhé slabiky akutem ´,

pouhou délku příčkou — anebo stříškou ^: sū-nùs (první slabika je dlouhá, druhá krátká a přízvučná); súdas (soud, slabika sú je dlouhá a přízvučná jako ve slově súsed); rànkôs (ruky, gen. sing.); pònû (pánů).

Pravopis litevský je z části napodoben polskému: cz = č: czēsas čas, sz = š: szirdìs srdce, ż = ž: żìrnis hrách. Hlásky c, s, z znějí vždy jako v češtině (polštině): cìmerninkas z něm. Zimmermann tesař, sápnas spánek, zokánas zákon.

Samohlásky s háčkem ą, ę, į, ų rovnají se hláskám *a*, *e*, *i*, *u*. Hlásky tyto bývaly nosovkami: ą = an, ę = en, į = in, ų = un. Na počátku a uvnitř slov jsou dlouhé: ą = á: drąsùs čti drāsùs drzí, smělý, bégąs běže. Vedle gyvęti (žíti, bydliti) udrželo se posud gyvènti s nosovkou en; vedle nužavįti (zabiti) trvá nužavìnti; įmesti čti ímesti (vměsti, vhoditi). Konec slov jsou ą, ę, į, ų krátké a, e, i, u: rànką (ruku) zní ranka, súnų jako súnu atd.

Hláska y nazývá se i i a čte se vždy zdlouha: gývas živý, pỳvas pivo, yrà jest, jsou, żỳdas žid.

Hlásky ė, ë (někteří píší za ně tu a tam ie) čteme jako dlouhé e: dėvas bůh (jiní píšou dievas, diewas), vënas jeden (jiní vienas), Lëtuvà (Lietuwa) Litva.

Kolečkované ů (Tůma z Tóma) můžeme čísti jako dlouhé ó: důna dóna chléb, kůlas kůl, ménů měsíc, nůgas nahý, nůbažnas nábožný, òbůlas jablko.

Měkké slabiky jako ja, cza čtou se přehlásené, jako je, če: sáuja čti sáuje hrsť, úlycza čti úlīče, súdža sudí, svéczas svéčes host, tréczas třetí, tùszczas tuščes prázdný (tštitroba = prázdný žaludek), žális t. j. žaljas čti žáles zelený, žalià čti žalè zelená, vélnias čti vélnes čert atd.

Slovo pónas (pán) čte se póns, búras búrs, vënas véns, tëvas (otec) tévs, lábas vákaras (dobrý večer) lábs vákars atd.

Ve slově jáunas (mladý, lat. iuvenis) má první hláska dvojhlásky au přízvuk; jindy bývá druhá hláska přízvučná: kraújas (kraujes) krev, daúg mnoho, draúgas druh, soudruh, taíp (čti přehláseně teíp) tak.

Starožitnost litevštiny ukazují na př. tato slova. Litevské keturì (čtyři) je zajisté starší než slov. četyrije; hlásky č, y vznikly z někdejších k, u. Slovo várna (vrána) má starší ráz než slovanské vrana; podobně vàrnas vran (havran), vìlkas vlk. Slovanština má tvar s e s t r a, litevština zachovala ještě původní konsonantní kmen

slova tohoto v gen. sg. seser-s (sestry). Naše slovesa skoč-iti, skok-nouti (slovensky), skák-ati jsou pozdější útvary než litevské szòk-ti jakoby řekl skok-ti, szòku. Starou náměstku ji (= on), jeho, jemu nahrazujeme nejčastěji slovem on; lit. má však posud staré jis = on, ji = ona.

Jindy má slovanština přednost starobylosti. Středních tvarů jako dílo, pole litevština nemá, a nahrazuje je ženskými nebo mužskými. Ze slov. lekarstvo utvořila si lékarstva, z město mužský tvar méstas. Slov. instr. vlkem má starší koncovku než lit. vilkù za předhistorické vilka-mi, z toho vilkam, vilkum atd. Ale ve slovech jako sūnu-mì (synem) zachovala lit. ještě starší koncovku -mi.

Z litevského tvarosloví.

Já (stsl. az) se jmenuje *aš* (obyčejně píšou asz), ty je *tu*, on = *jis*, ona = *ji*; my sluje *més*, vy = *jús*, oni = *jé*, ony = *jos*.

Býti jest *búti*.

Jsem = esù, esmì
jsi = esì
jest = yrà, yr
jsme = ésame

jste = ésate
jsou = yrà, yr
my dva jsme = ésava
vy dva jste = ésata
jsa = ésąs, búdamas

Aż esù, tu esì, jis yrà, més ésame, jús ésate, jé yrà.

Ostatní tvary slovesa búti vedou se od kmene bu-.

Minulý čas (praeteritum).

Sing. 1. buvaù byl jsem
2. buvaì byls
3. bùvo byl, byli

Plur. 1. bùvome byli jsme
2. bùvote byli jste

Dual. 1. bùvova my dva jsme byli
2. bùvota vy dva jste byli

Tvar bùvo (byl) přechází do plurálu a do duálu: bùvome, búvova.

Příklady. Póvilas bùvo apásztalas Pavel byl apoštol. Bùvo vēns búrs (anebo: vēnas búras) ìr (a) vēns póns (pónas).

Imperfektum.

Imperfektum od búti jest bú-davau a znamená býval jsem (minulý čas opakovací).

Sing. 1. búdavau býval jsem
2. búdavai býval
3. búdavo býval, bývali

Plur. 1. búdavome bývali jsme
2. búdavote atd.

Podobně tvoří se imperfektum všech sloves: bég-ti (běžeti): bég-davau, gélbē-ti (pomáhati): gélbē-davau, lòpy-ti (látati, zašívati): lòpy-davau, kỳbo-ti (věšeti), kỳbo-davau.

Futurum.

Slovanština měla kdysi futurum na způsob řeckého: dō-sō (dám), totiž: byšą (budu), byšeši (budeš), byšetь (bude) atd. Litevština má toto futurum podnes:

Sg. 1. bú-siu budu (čti asi búśu)
2. bú-si budeš
3. bùs bude, budou

Pl. 1. bú-sime budeme
2. bú-site budete atd.

Zrovna tak tvoříme futurum všech sloves:

bēg-siu poběhnu, bēgsi poběhneš, bēgs poběhne, poběhnou; gélbē-siu pomohu, lòpy-siu zalátám, kỳbo-siu pověsím.

Imperativ.

Sg. bú-k buď
Pl. bú-kime buďme
bú-kite buďte atd.

Podobně u jiných sloves:
bēgk, bēgkime běž, běžme; gélbē-k pomoz, gélbē-kite pomozte; lòpy-k látej, lòpy-kite látejte; kỳbo-k věšej, kỳbo-kite věšejte.

Optativ.

Byl bych překládá se tvarem bú-czau.

Sg. 1. bú-czau kéž jsem
2. bú-tumbei kéž jsi
3. bú-tu kéž je, jsou
Pl. 1. bú-tumbime kéž jsme
2. bú-tumbite kéž jste atd.

Podobně tvoříme optativ všech sloves: bēg-czau běžel bych, bēg-tumbei běžel bys; gélbē-czau pomohl bych; lòpy-czau látal bych; kỳbo-czau věšel bych.

Má tedy litevské sloveso šest finitních tvarů, t. j. takových, k nimž lze přidati osobní náměstky já, ty, on atd. Aoristu a starého imperfekta nemá. Litevské opakovací imperfektum skládá se jako německé ich lobte ze dvou sloves, z kmene na př. bu- a ze slovesa davau činil jsem od déti, důti díti, činiti.

Participií má litevština hojnost: ésąs a búdamas jsa; k imperfektu búdavau náleží búdavęs bývaje, k praeteritu budaù búvęs byvší, k futuru búsiu búsęs budoucí.

Sloveso litevské tvoří své tvary hlavně podle čtyr vzorů: bēg-ti (srovnej nés-ti), gélbē-ti pomáhati (srovnej: umě-ti), lòpy-ti látati (sr. chváli-ti) a kỳbo-ti.

Bég-ti a gélbē-ti tvoří praesens stejně:

Sg.	1.	bégu běžím,	gélbu pomáhám
	2.	bégi běžíš,	gélbi pomáháš
	3.	béga	gélba
Pl.	1.	bégame	gélbame
	2.	bégate	gélbate atd.

Také lòpyti a kỳboti mají stejné praesens:

Sg.	1.	lòpau,	kỳbau
	2.	lòpai,	kỳbai
	3.	lòpo,	kỳbo

Pl. 1. lòpome, kỳbome
2. lòpote, kỳbote atd.

Praeterita končí se všecka (v první osobě) na au.

Sg. 1. bégau gélbējau lòpjau kỳbojau
2. bégai gélbējei lòpei kỳbojei
3. bégo gélbējo lòpē kỳbojo

Ostatní osoby uhodneme: bégova my dva jsme běželi, bégota vy dva jste běželi, bégome běželi jsme, bégote běželi jste atd.

Futurum je nám již známo: bégsiu, gélbēsiu, lòpysiu, kỳbosiu.

V litevských slovnících uvádějí se slovesa ve čtyřech hlavních tvarech, na př. vedù (vedu), vedżaù (z vedjau) vedl jsem, vèsiu (psáno místo ves-siu z ved-siu) povedu, vèsti; imù (jmu, beru), ēmjaù vzal jsem, ìmsiu vezmu, ìmti vzíti; mataù vidím, maczaù (z matjau) viděl jsem, matỳsiu uvidím, matỳti viděti; einù jdu, ejaù šel jsem, eìsiu půjdu, eìti jíti.

Mužská podstatná poznáme po koncovce -as, -is (gen. o), -ys, -us, -ů; ženská se končí na -a, -ē, -is (gen. es). Středních a-kmenů litevština nemá: pivo = pyvas.

Litevština má mnoho u-kmenů, t. j. kmenů na u jako sunù-s (syn). V následující deklinaci

slova tohoto oddělen jest, kde možno, kmen sunu- od přípon pádových.

	Sing.	Plur.
Nom.	sūnù-s	súnū-s
akk.	súnų	sūnù-s
gen.	sūnaú-s	sūnú
dat.	súnu-i	sūnù-ms
instr.	súnu-mì	sùnu-mìs
lok.	sūnu-jè	sūnů-sè
vok.	sūnaú	súnū-s

Duál má jenom dva tvary, nominativní sūnù dva synové a dativní sūnù-m dvěma synům.

Podle tohoto vzoru jdou ostatní u-kmeny jako: Krìstus, staus, lytùs (sr. liják) déšť, gen. lytaùs, dangùs (sr. duha) nebe, gen. dangaùs, medùs med, medaùs, Karaliáuczus, czaus Královec atd. — Litevština má také adjektivní u-kmeny: saldùs sladký: medùs (yra) saldùs med je sladký. Slovanská adjektiva jsou a-kmeny: zelen, zelena.

S naším dativem u-kmenovým syn-ovi shoduje se litevský dativ sún-*ui*, s vokativem synu lit. sunaú.

A-kmen mužský jest na př. póna-s pán.

	Sing.	Plur.
Nom.	pónas	pónai
akk.	póną	ponùs
gen.	póno	pónû
dat.	pónui	pónáms
instr.	ponù	pónais
lok.	ponè	pónůse
vok.	ponè	pónai

Také tu má duál jenom dva tvary, nom. ponù dva páni, a dativní pónam dvěma pánům.

Mužských a-kmenů je také v litevštině veliká síla: výras muž, czēsas čas, dváras dvůr, dëvas bůh, Mértynas Martin, Pétras Petr, téwas otec, tewaì rodiče, Vèngras Uher, vìlkas vlk atd.

Jednotný dativ pónui = pánovi napodoben jest deklinaci u-kmenů sunui. Jiné a-kmeny mají svou vlastní dativní formu: tìltas most, dat. sg. tìltai.

Adjektiva mají dva tvary: géras dobrý, gerà dobrá, akỳlas pozorný, akỳla pozorná, czỳstas čistý, czystà atd.

Tato adjektiva jdou v některých pádech jako podstatná na -as: pónas; v jiných osobují si koncovky zájmena jis = on, jo = jeho, jám

= jemu, jamè = v něm. (lok.), jëms = jim atd., Czỳstas tvoří tyto pády:

	Sing.	Plur.
Nom.	czỳstas	czystì
akk.	czỳstą	czystùs
gen.	czỳsto	czystû
dat.	czystám (dle jám)	czỳstéms
instr.	czystù	czystaìs
lok.	czystamè (dle jamè)	czystůjè

Duál má nom. czystù a dat. czystém.

Příklady. Aż esù álkanas já jsem hladov (lačen). Més ésame álkani my jsme hladovi. Kálnas áuksztas yrá hora vysoká jest. Kalnai áukszti yrá. Búk teíp meilìngas buď tak laskav. Búkite teíp meilìngi buďte tak laskavi. Oras yrá pìktas počasí je špatné. Pónas bùvo meilìngas. Pónai bus meilìngi. Szendien szaltà dnes (je) zima. Ženský tvar szaltà zastupuje neutrum (zimno).

Jak známo, skládá se na př. český genitiv dobrého ze dvou slov, z kmene dobro a z genitivu jeho: dobro-jeho. Tato adjektiva jmenujeme určitými, poněvadž odpovídají původně adjektivům jinojazyčným s určitým členem: dobrý =

der gute, dobrého = des guten. Také litevština má taková adjektiva.

géras dobr; geràs-is (m. jis) dobrý; gen. géro-jo dobrého, dat. géramjam dobrému, akk. gérąjį dobrého atd.

Ženské a-kmeny (ruka) deklinují:

	Sing.	Plur.
Nom.	rankà	rànkos
akk.	rànką	rankàs
gen.	rànkôs	rànkû
dat.	rànkai	rànkoms
instr.	rankà	rànkomis
lok.	rànkoje	rànkose
vok.	rankà	rànkos

Duál rankà ruce, rànkom rukám.

Adjektivní a-kmeny (čista) tvoří tytéž pády:

Nom.	czystà	rankà
akk.	czỳstą	rànką
gen.	czystôs	rànkôs
dat.	czỳstai	rànkai
instr.	czystà	rankà
lok.	czystojè	rànkoje
vok.	czystà	rankà atd.

géra (dobra) složena s ji (ona) dává ge-

ròji = dobrá, akk. géraję dobrou, instr. géraje atd.

Komparativ ku géras jest gerésnis (přípona -ésnis) lepší, k saldùs sladký saldésnis sladší; superlativ zní: geriáusias (čti asi geriáuśes, přípona -iáusias) nejlepší, saldžáusias (místo saldjausias) nejsladší.

akì-s (oko) jest v lit. i-kmen jako v slovanském duále: oči, oči-ma. Má tyto pádové tvary:

	Sing.	Plur.
Nom.	akì-s	áky-s
akk.	áki̹	akì-s
gen.	akë-s	aki-ú
dat.	ákei	akì-ms
instr.	aki-mì	aki-mìs
lok.	aky-jè	aky-sè
vok.	akë	áky-s

Duální nom. akì, dat. akìm.

Akìs, gen. akës je podle uvedeného pravidla femininum. Zrovna tak se skloňuje na př. fem. nòsis (nos) se stálým přízvukem na o: nòsës atd.; dalìs, dalës (díl), avis, avës (ovce), ausìs, ausës (ucho).

Jiné slovo na -is na př. żìrnis (hrách) má

v genitivě žìrniō tak jako pónas, póno. Podle hořejšího pravidla je žìrnis mužského rodu. Z genitivu žirnio soudíme, že zněl nominativ kdysi žirnias (jako pónas) či žirnja-s. Takové kmeny slovou (podle zakončení) ja-kmeny. Ja-kmeny neliší se (aspoň theoreticky) od a-kmenů (póna-s).

	Singulár	Plurál
Nom.	žìrnis m. -njas	žìrnei m. -njai
akk.	žìrnį	žìrnius
gen.	žìrnio	žìrniû
dat.	žìrniui (dle sunui)	žìrniáms
instr.	žìrniu	žìrneis m. njais
lok.	žìrnyje (dle akyjè)	žìrniûse
vok.	žìrni m. -nje	žìrnei

Duální nom. žìrniu, dat. žìrniám.

Z theoretického tvaru žirn-ja-s = žirn-i-s dobýváme pravidla, že ja přechází v i. Množný nominativ žirn-jai a instr. žirn-jais ukazuje, že spřežka jai se přehlasuje v ei: žirnei, žirneis.

Žòdis (slovo) má v jednotném genitivě žòdžo t. j. žod-jo (žodio), v dativě žòdžui z žod-jui (žodiui), v instr. žòdžu z žodju (žodiu), nom. množný žòdžei místo žodjei, gen. mn. žòdžû místo žodjû, dativ mn. žòdžáms místo žodjáms, akk. mn. žodžùs místo žodjùs, instr. mn. žòdžeis

místo żodjeis, lok. mn. żòdżůse místo żodjůse, duál: żodżù místo żodju, żòdżám m. żòdjám. — Ostatní pády jsou: żòdį (akk.), żòdi (vok.), żòdyje (lok.)

Žirnis (místo żirnja-s) je mužský ja-kmen. Jsou také ženské ja-kmeny. Żolē (tráva, sr. zelí, zelina) má v gen. jednotném żòlēs jako rankà rànkôs. Podle rankôs si sestrojujeme theoretický genitiv żoljo-s (zajisté dříve żolja-s) a theoretický nominativ żolja.

	Sing.			Plur.
Nom.	żolē	m.	-lja	żolés
akk.	żólę	m.	-lją	żolès
gen.	żolēs	m.	-ljos	żoliù
dat.	żólei	m.	-ljai	żoléms
instr.	żolè	m.	-lja	żolémìs
lok.	żolējè	m.	-ljoje	żolėsè
vok.	żōlė	m.	-lja	żólės

Z těchto tvarů poznáváme hláskový zákon: ja, jo přecházejí v e.

Adjektivní ja-kmen je na př. dìdelis veliký, gen. dìdelio, dìdelē veliká, gen. didelēs atd.

K závěrku několik číslovek.

Čísl. základní:		pořadné:
1	vẽnas, venà	pìrmas, pirmà
2	du, dvi	àntras, antrà
3	trys	tréczas, czà
4	keturì	ketvìrtas, tà
5	penkì	pènktas, tà
6	szeszì	szésztas, tà
7	septynì	septìntas, tà
8	asztůnì	asztùntas, tà
9	devynì	devìntas, tà
10	dészimt	deszìmtas, tà
100	szìmtas	szimtàsis
1000	túkstantis	túkstantysis.

OBSAH.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 03073 0553

